

PÅSKEKRISE OG RUSLANDSPOLITIK:

En mytes tilblivelse, vækst og forfald

AF

BENT JENSEN

»... enhver generel historisk forestilling, som anvendes på et enkelt tilfælde uden en specifik analyse af netop det givne tilfældes betingelser, bliver en frase«. (Lenin, *Polnoe sobranie sočinenij* bd. 35 (Moskva 1962), s. 373).

Indledning

Da Christian X den 29. marts 1920 afskedigede den radikale-socialdemokratiske regering, udløste han den politiske krise, der senere fik navnet Påskekrisen. Denne krises baggrund, forløb og afslutning er indgående behandlet i Tage Kaarsteds disputats, *Påskekrisen 1920*, som blev forsvaret i 1968. Ifølge Kaarsted blev Påskekrisen udløst af konservativt-nationalistiske kredse, der anså Zahle-regeringen for en hindring for en udnyttelse af en i deres øjne gunstig mulighed for at få så meget som muligt af det i 1864 tabte territorium tilbage til Danmark. Et andet motiv var en stærk uvilje mod den økonomiske og sociale politik, den radikale-socialdemokratiske regering stod for, og som blev betegnet med slagordet »Det Rodeske Regimente«. Kaarsted fremhæver H. N. Andersens store indflydelse som kongens rådgiver og lader den mulighed stå åben, at det var økonomiske motiver der fik ham til at ønske Zahle-regeringens afgang, idet han dog anser det for overvejende sandsynligt, at H. N. Andersens motiver var politiske.

I de senere år er der fra forskellig — ofte ikke-faghistorisk — side blevet rettet skarp kritik mod Kaarsteds fremstilling af påskebegivenhederne i 1920. I sin mest ekstreme form gør denne kritik gældende, at Kaarsted bevidst har undladt at tage stilling til en fra hans egen fortolkning radikalt afvigende hypotese. Denne alternative fortolkning går kort fortalt ud på, at Påskekrisen primært var afledt af en økonomisk kamp på liv og død mellem stridende danske finansgrupper, og at det nationale spørgsmål af de agerende blot blev brugt som røgslør for at dække herover. Mere konkret hævdes det, at Østasiatisk Kompagni (ØK) under H. N. Andersens ledelse iscenesatte Zahle-regeringens fald for ved dette politiske kup at sabotere en overenskomst med Sovjetrusland, som ville have kunnet redde ØKs rival, Det Transatlantiske Kompagni (TK) og dermed dette selskabs finansielle rygstød, Landmandsbanken.

Mest markant er denne version af Påskekrisens baggrund og indhold vel nok blevet formuleret af advokaten Carl Madsen, dels i erindringsbogen *Fortids møre mur* (1973), dels i et foredrag i foreningen »Kritiske Historikere«, senere offentliggjort i tidsskriftet *Hist.* Sidstnævnte sted hedder det således — efter at Kaarsteds afhandling er blevet betegnet som »falsk« og »skrevet mod bedre vidende« —:

¹ T. Kaarsted, *Påskekrisen 1920*, s. 328 ff.

»Det er nu min og andres hypotese, at når kuppet iværksættes af H.N. Andersen, var det fordi Østasiatisk Kompagni havde fået en livsfarlig konkurrent på halsen, nemlig holdingselskabet »Transatlantisk Kompagni«, som måtte tilintetgøres, om »Østasiatisk Kompagni« skulle bevare sin dominerende stilling i landets magtstruktur. Og som blev det. Her og nu kan jeg ikke gå i enkeltheder, men i min erindringsbog »Fortids møre Mur« opridses jeg det, der efter min hypotese var »Paaskekrisen«s væsentlighed [min kursivering. B. J.]: Dersom den radikale regering ikke var styrtet, ville »Transatlantisk Kompagni« have overlevet den russiske revolutions følger. Selskabet havde en lille halv milliard kroner i klemme, som det havde investeret inden revolutionen. En handelstraktat eller handelsaftale med Sovjetunionen var på trapperne og den indebar frelsen for »Transatlantisk«, idet den forudsatte frigørelse af selskabets kapitaler.

Den »Paaskekrisen«, som Kaarsted er blevet doktor på at nydeliggøre ved at fremstille den til brug for eftertiden som nogle politiske ignoranternes og nationale drømmernes tragikomiske operetterevolution med et »Stordanmark« som nærmål, var efter min og mange mere videndes godt underbyggede hypotese [min kursivering. B. J.] en kamp på liv og død om den finansielle magt i landet. En kamp, som H. N. Andersen vandt.

Regeringen Zahle var rede til at indgå det omtalte handelsarrangement. Russiske topforhandlere ventede med deres fuldmagter på Paladshotellet. Parat til at undertegne. Det måtte for enhver pris undgås. Midlet var »Paaskekrisen«, der fjernede regeringen Zahle og erstattede den med venstre-regeringen Neergaard, som afslog handelsaftalen. De russiske forhandlere rejste med uforrettet sag. »Transatlantisk« gik ned, fordi den russiske handelsaftale ikke kom i stand, og Landmandsbanken blev trukket med i krakket. Den rekonstrueredes med statsmidler og kom under »Østasiatisk« dominans.

Regeringen Neergaard, der end ikke forsøgte at ændre den radikale regerings grænsepolitik, var helt domineret af »Østasiatisk Kompagni«s bestukne og bestikkelige lakajer . . . Derimod formåede den at slagte »Transatlantisk« og styrte Landmandsbanken over afgrundens kant. Således som jeg har antydnet det, er en meget godt underbygget og sandsynlig arbejds-hypotese [min kursivering. B. J.] . . .

Hvad jeg bebrejder Kaarsted, er på ingen måde, at han ikke accepterer denne hypotese om »Paaskekrisen«, men at han overhovedet ikke prøver den. Ikke fordi han ikke kender den, for det må han gøre, men fordi han ikke kan lide den. At han undlader at fremstille den og konfrontere den med kildematerialet, selv med den risiko, at den hærdes til teori.²

Jeg har tilladt mig at befatte mig så temmelig indgående med Kaarsteds afhandling, fordi den er mig et skoleeksempel på borgerlig historieforskningens degeneration fra pseudovidenskab til magtforherligelse. Hans tilsidesættelse af den historiske forskers pligt til med omhu at opsøge og prøve andre hypoteser end den, han har valgt som sin ledende, er iøjnefaldende og lærerig. Den fortjener også at hives frem, fordi den mig bekendt ikke er imødegået af hans laugsbrødre. Og hvorfor ikke? Efter min mening fordi en kulegravning af problematikken omkring »Paaskekrisen« ville kompromittere magten i Danmark. Den, der var, og den, der er. At kompromittere magten er ikke den borgerlige historikers ærinde. Det ved han. Han er til for at frisere

² Kaarsted tager bl. a. i en omfattende note stilling til den pågældende hypotese, men afviser den, se Paaskekrisen 1920, s. 384-385, note 39. Se også Kaarsteds indlæg i *Politiken* 24.12.1968, hvor han ligeledes diskuterer denne hypotese.

virkeligheden, for at stabilisere ejendomsforholdene. Det er hans pligt. Det er det, han får løn og legater for».³

Som det vil være fremgået af det direkte refererede, indeholder denne version det, som Carl Madsen selv kalder »Påskekrisens' væsentlighed«; Påskekrise og Zahle-regeringens afskedigelse havde intet med det nationale, men derimod med det russiske spørgsmål at gøre. Carl Madsen hævder imidlertid tillige, at det er en *velunderbygget hypotese* og henviser i den forbindelse bl. a. til sin egen erindringsbog *Fortids møre mur*. I den pågældende erindringsbog genfindes den ovenfor refererede version af Påskekrisens baggrund, forløb, indhold og konsekvenser i en mere udførlig og detaljeret skikkelse og med forskellige variationer med hensyn til afgørende begivenheders steds- og tidsfæstelse. Sammensteds møder man tillige de samme umådeholdne angreb på »borgerlig historieskrivning«.⁴

Det, der imidlertid interesserer os her, er spørgsmålet om den »godt underbyggede hypotese«, d.v.s. spørgsmålet om det materiale og den dokumentation, der hævdes at kunne støtte den alternative »kritiske« version af Påskekrise. Som i sit foredrag i »Kritiske Historikere« afstår Carl Madsen dog også i sine erindringer fra at gå i detaljer om de »afsløringer«, Landmandsbanksagen angiveligt bragte om »kongens statskup i 1920«, og han henviser som i foredraget læserne til Kai Moltkes bog, *Pengemagt og Ruslandspolitik* fra 1953. Han giver kun, hvad han selv kalder »enkelte antydninger og tilfældige smagsprøver på det oplysningsmateriale«, som har været »med til at sætte dette århundredes danmarkshistorie i et sandere og sundere perspektiv«, ligesom han bringer nogle citater fra en mindeartikel om professor Birck, som R. Broby Johansen lod offentliggøre i 1960. Det pågældende oplysningsmateriale viser sig at bestå af »afsløringer fra Landmandsbanksagen«, som bragtes af bladet *Pressen*, der i årene 1923–1924 blev udgivet af Det Ny Studentersamfund (og hvoraf såvel Kai Moltke som Broby Johansen var aktive medlemmer). Ifølge Carl Madsen skulle »de mere kompromitterende dele af Landmandsbank-kommissionens beretning« (om Landmandsbankens sammenbrud) have været hemmeligholdt, men takket være professor L. V. Birck (der var det ene af de tre medlemmer af kommissionen) — en »i virkeligheden revolutionær socialist« — og dennes forbindelser til de kommunistiske studenter i Det Ny Studentersamfund slap disse kompromitterende afsløringer alligevel ud til offentligheden.⁵

Det materiale, der her er tale om, er en såkaldt »hemmelig beretning«, udarbejdet af den kommission der i 1922 blev nedsat til at undersøge forholdene omkring Landmandsbankens sammenbrud, men altså angiveligt tilbageholdt fra offentliggørelse på grund af dens kompromitterende indhold. På grundlag af denne »hemmelige beretning«, som de omtalte kommunistiske studenter kom i

³ Hist 6. årg. nr. 1 (1974), s. 46–48. I samme foredrag taler Carl Madsen om den borgerlige historieforskningens »kretinisme«, ligesom betegnelsen »kretinere« anvendes om visse »borgerlige« historikere (s. 37).

⁴ Carl Madsen, *Fortids møre mur*, s. 165–171.

⁵ Sst., s. 154 ff., især s. 157–160.

besiddelse af, offentliggjorde Det Ny Studentersamfund en række artikler i *Pressen*, ifølge Carl Madsen »uden tvivl skrevet i forståelse med professor Birck«; de »står den dag i dag uigendrevne, men til gengæld stærkt nedtiede«.⁶

Når der kan være grund til nærmere at beskæftige sig med Carl Madsens opfattelse af Påskekrisen, skyldes det — som man vil forstå — ikke lødigheden af hans argumentation eller værdien af de tilfældige smagsprøver på afsløringer af historiske sagforhold, han hævder at meddele. Carl Madsens historier om Påskekrisen kan være underholdende og dramatiske, men de er ganske uvederhæftige og ofte helt fiktive, som det senere skal påvises. Han har end ikke det mest elementære kendskab til det materiale og den dokumentation, han påberåber sig. Anledningen til alligevel at tage emnet op er, at Carl Madsens legender trods deres fiktive indhold ikke desto mindre accepteres af ukritiske historikere og andre som autentiske og dokumenterede. Der synes således ikke i foreningen »Kritiske Historikere« at have været sat spørgsmålstegn ved Carl Madsens forskellige »oplysninger«. I en anmeldelse i et i øvrigt seriøst historisk tidsskrift af *Fortids møre mur* hed det om Påskekrise-versionen, at Carl Madsens »historieskrivning nærmer sig virkeligheden mere end de fleste værker der beskæftiger sig med Danmarks nyere historie«. Anmelderen begrundede denne opfattelse med en henvisning til »forfatterens samfundsmæssige grundsyn og . . . den videnskabsmetode han erklærer at anvende, den historiske materialisme«.⁷

Med sådanne kriterier som grundlag kan det ikke undre, at også Carl Madsens forlæg, Moltkes *Pengemagt og Ruslandspolitik*, af mange anses for at være en dokumenteret afsløring af Påskekrisisens egentlige indhold. Samme år som *Fortids møre mur* (1973) udkom således skriftet *Under dansk splitflag — en bog om ØK*, skrevet af et forfatterkollektiv bestående af Signe Arnfred m. fl., og hvis kapitel 2, »ØK og påskekrisen«, for de centrale påstandes vedkommende bygger dels på *Pengemagt og Ruslandspolitik*, dels på mundtlige oplysninger fra Kai Moltke og endelig på en artikel, som politikeren Aksel Larsen lod offentliggøre i *Politiken* den 20. december 1968 under overskriften »Noget mere om påskekrisen«.⁸

I det følgende skal denne »kritiske«, angiveligt på marxistisk-leninistisk eller

⁶ Sst., s. 160.

⁷ Lone Scocozza i *Årbog for arbejderbevægelsens historie* 4, 1974, s. 218–219.

⁸ Nævnes kan også artikelsamlingen »Lad falde, hvad ikke kan stå!«, som i 1975 blev udgivet af den »partiforberedende organisation« Forbundet Socialisterne. De anonyme forfattere, der opfatter deres artikler som bidrag til »den videnskabelige analyse af klassekampen« på marxistisk-leninistisk teoris grundlag, bygger også ukritisk på Kai Moltkes bog: *Pengemagt og Ruslandspolitik*, hvis »afsløringer« betegnes som »utvivlsomt korrekte«, selv om de opfatter Moltkes historiesyn som »forudfattet« og »determineret af DKP's vulgære opfattelse af statsapparatet som et redskab, monopolerne kan anvende i deres rænkespil efter forgodtbefindende« (s. 93–96). Se også en kronik af Stig Andersen i 'Information' den 13. februar 1976, »'Pressen' — et venstresocialistisk blad«. Det hedder her — i nøje tilslutning til Carl Madsen og Kai Moltke — at Det Ny Studentersamfunds blad *Pressen* »via den hemmelige beretning . . . konkret formidlede en fundamentalt anderledes forklaring på såvel den såkaldte Påskekrise som på Landmandsbankens krak i '22, end den der hidtil havde været gældende. Og for den sags skyld end den, der stadig er gængs i den borgerlige historieskrivning«. I efteråret 1975 udsendte Danmarks Radio en serie interviews med Kai Moltke, hvori han bl. a. gengav sine synspunkter fra *Pengemagt og Ruslandspolitik* på Påskekrisen.

materialistisk grundlag hvilende version af Påskekrise tages op til kritisk undersøgelse. Første led vil blive en undersøgelse af, hvornår og under hvilke omstændigheder den forestilling slog rod, at en hemmelig beretning fundamentalt havde afsløret H. N. Andersens sabotage af en Ruslandsaftale, iværksat via et politisk kup mod Zahle-regeringen i slutningen af marts 1920. Det skal herunder påvises, hvad der udgør det faktiske grundlag for denne versions påståede dokumentation. Den »kritiske« version vil i denne forbindelse blive karakteriseret som en myte. Andet led vil bestå i en karakteristik af mytens bærere op gennem årene til den foreløbige kulmination i Carl Madsens og Signe Arnfreds med fleres skrifter, hvorunder de mest alvorlige af de mange misforståelser og legender vedrørende dansk Ruslandspolitik i 1920 vil blive kommenteret. Afslutningsvis skal der gives et rids af baggrunden for og forløbet af de Ruslandsforhandlinger, der faktisk fandt sted i foråret 1920, og som hidtil aldrig har været seriøst behandlet.

Den foreliggende undersøgelse vil altså beskæftige sig med de konkrete, specifikke postulater om Påskekriseens intime sammenhæng med det russiske spørgsmål, nærmere betegnet de forhandlinger med sovjetiske repræsentanter, som fandt sted i København i foråret 1920; og den vil ikke mindst beskæftige sig med den påståede dokumentation (i form af en hemmelig beretning) for, at H. N. Andersen fik Zahle-regeringen afskediget med det udtrykkelige formål at sabotere en russisk-dansk handelsaftale, der ville have kunnet redde Transatlantisk Kompagni og indirekte Landmandsbanken. Undersøgelsen vil derimod ikke komme ind på, om der i almindelighed var konkurrence mellem ØK og TK; om H. N. Andersen i almindelighed var magtfuld, nedrig m.v.; eller ind på Påskekrise som sådan og de politisk-økonomiske forhold i perioden mere generelt.

I. Mytens tilblivelse og fiksering

Under selve Påskekrise i 1920 synes ingen at have knyttet den politiske krise sammen med en økonomisk magtkamp mellem ØK på den ene side og TK/Landmandsbanken på den anden side, ligesom ingen synes at have set nogen forbindelse mellem det politiske drama og spørgsmålet om en handelsaftale med det bolsjevikiske Rusland. Noget sådant skete først i efteråret 1923 i forbindelse med Bankkommissionens undersøgelse af forholdene omkring Landmandsbankens sammenbrud.⁹

Den direkte foranledning til mytens opkomst blev offentliggørelsen i efteråret 1923 af forskellige skrifter, som indeholdt oplysninger om TK og dets store russiske interesser. En særlig plads indtager Erik Plums forsvarsskrift *Russisk Handelskompagni A/S 1915–1922* (1923) og skriftet *Bankkommissionens hemmelige Beretninger*, som blev offentliggjort af Det Ny Studentersamfund ved Aage M. I. C. Jensen umiddelbart efter. Erik Plum, der havde været direktør for Russisk Handelskompagni — et af de betydeligste af TKs mange datterselskaber — var fætter til Harald Plum, ledende direktør i TK. Aage Jensen var ledende medlem af Det Ny Studentersamfund, der var blevet dannet i 1922 med det formål at »drage ud til Folket for at sprede Kundskab og Oplysning« om korrupsion og

⁹ Se om Bankkommissionen hos Søren Mørch, *Omkring bankkommissionen af 21. september 1922. Hilsen til Hæstrup*, Odense 1969, s 131–159.

»Bedrag over for det danske Folk«. ¹⁰ Mens Erik Plums bog blev udsendt på helt normal vis og i øvrigt ikke vakte synderlig opsigt, forholdt det sig ganske anderledes med skriftet *Bankkommissionens hemmelige Beretninger* og dets forløbere.

Den 18. august 1923 havde den kommunistiske ugeavis *Arbejderbladet* påbegyndt en offentliggørelse af, hvad der blev betegnet som »Bankkommissionens hemmelige Redegørelse om Harald Plums verdenspolitiske Planer«. Den pågældende redegørelse angaves at omhandle TKs direktørs planer om at organisere en international militær kamp mod Sovjetrusland. Selve redegørelsen blev imidlertid ikke fuldt ud gengivet i det pågældende nummer af *Arbejderbladet*, men læserne fik stillet fortsættelsen i udsigt i bladets følgende nummer. ¹¹ Den påbegyndte offentliggørelse gav imidlertid anledning til indgreb fra myndighedernes side i form af fogedforbud mod en fortsat offentliggørelse af materialet. Over for offentligheden erklærede Bankkommissionen, at den ikke var i stand til at forklare det skete. *Arbejderbladet* nægtede at røbe sin kilde, men det var en udbredt antagelse, at medlem af Bankkommissionen, prof. L. V. Birck, havde haft en finger med i spillet. ¹² I øvrigt lykkedes det Det Ny Studentersamfund først at sprede det forbudte materiale i form af flyveskrifter trykt i Danmark, senere at få det trykt i Norge, smuglet til Danmark og derpå distribueret dér i form af den allerede omtalte pjece, *Bankkommissionens hemmelige Beretninger* med Aage Jensen som udgiver. ¹³

Alene myndighedernes iver peger i retning af, at det forbudte materiale var autentisk. At det virkelig forholdt sig sådan, har imidlertid til overflod såvel Birck som Harald Plum bekræftet. Birck karakteriserede i et interview den såkaldte hemmelige beretning som en »Separatberetning«, han havde udarbejdet på grundlag af Harald Plums breve. Da beretningens indhold imidlertid ikke var af direkte betydning for den sag mod TK, der blev ført i forbindelse med Landmandsbanksagen, havde det ikke været hensigten at offentliggøre den. ¹⁴ Harald Plum, der bekræftede, at beretningen var udarbejdet på grundlag af hans privatkorrespondance, hævdede derimod, at der i Bankkommissionen havde været kraftige sammenstød mellem Birck og de to øvrige kommissionsmedlemmer om, hvorvidt beretningen skulle offentliggøres eller ej. Han antydede hermed, at Birck havde medvirket til, at den fortrolige redegørelse var blevet offentliggjort. ¹⁵

¹⁰ Se bladet *Pressen* (organ for Det Ny Studentersamfund) nr. 3, sept. 1923. Referat af Aage Jensens tale på møde i Ringsted.

¹¹ *Arbejderbladet* 18.8.1923, nr. 33.

¹² *Politiken* 21.8.1923; *Nationaltidende*, aften 23.8.1923.

¹³ *Nationaltidende*, aften 23.8.1923, *Berlingske Tidende* 24.8.1923. R. Broby Johansen, *Imprimatur*, 1960, s. 132. Se også flyveskrift, udat. m. flg. hoved: »Bankkommissionens hemmelige Beretning, der paabegyndtes i 'Arbejderbladet', fortsættes (efter at Fogeden har nedlagt Forbud mod Offentliggørelse) i dette Blad, der udgives af Det ny Studentersamfund (D.N.S.S.)«. Se også flyveskrift m. overskriften »Sprængningen af 'Det radikale Venstre'«, dat. 27.8.1923. Fra 1. sept. 1923 begyndte Det ny Studentersamfund, mere regelmæssigt at udgive bladet *Pressen*. Også bladet 'Klassekampen' offentliggjorde brudstykker af det forbudte materiale, se *Nationaltidende*, aften 24.8.1923.

¹⁴ *Politiken* 26.8.1923.

¹⁵ *Nationaltidende*, morgen 25.8.1923, *Berlingske Tidende*, aften 25.8.1923. I Bankkommissionens arkiv findes flere maskinskrivne eksemplarer af den pågældende beretning. Bort-

Hvordan det fortrolige materiale er kommet til *Arbejderbladets* kundskab, skal ikke drøftes her, da dette forhold er af mindre betydning.¹⁶ Det afgørende er konstateringen af materialets autenticitet. Spørgsmålet gælder herefter, hvilke oplysninger den af Birck udarbejdede og af kommunisterne og Det Ny Studenter-samfund offentliggjorte redegørelse egentlig indeholder? Ifølge *Socialdemokraten*, der ivrede for en fuldstændig offentliggørelse af hele materialet, var der tale om et »interessant merkantilt militærpolitisk Aktstykke om Manden, der vilde styre Verden fra Bredgade 42 [Harald Plum], men kun naaede at styre en Storbank i Sænk«. Der var tale om en afsløring af, »i hvilken Sump, dansk Kapitalisme har boltret sig«.¹⁷

Denne karakteristik er meget præcis, omend ikke udtømmende. *Bircks beretning* (som den af Det Ny Studenter-samfund offentliggjorte beretning herefter vil blive benævnt) består hovedsageligt af uddrag af breve og telegrammer fra Harald Plum til forskellige personer i året 1919 om dannelsen af en international russisk liga og om bestræbelser på at opstille en international hær til indsats mod bolsjevikkerne i Rusland. Snart er der tale om direkte gengivelse af (dele af) brevene og telegrammerne, snart refereres indholdet indirekte og istrøet Bircks egne kommentarer og forbindende tekst. Imidlertid skifter indholdet af korrespondancen i begyndelsen af 1920 til at dreje sig om forhandlinger med det bolsjevikiske regime om et såkaldt *Clearing House* til formidling af vareudveksling mellem det bolsjevikiske Rusland og omverdenen. Samtidig optræder der i beretningen nyt materiale: mens det hidtidigt citerede og gengivne udelukkende stammede fra Harald Plums privatkorrespondance, optræder der nu pludseligt et brev fra H. N. Andersen til [Emil] Glückstadt, Landmandsbankens ledende direktør, dateret den 3. maj 1920, samt et udateret brev fra Glückstadt til Harald Plum. I brevet fra H. N. Andersen protesterer denne imod, at man under falske forudsætninger havde fået medlem af ØKs bestyrelsesråd, kommandør Mægaard, til at deltage i *Clearing House*-projektet, som var »af international storpolitisk Natur«, og hvis konsekvenser ikke kunne overskues. I Glückstadts brev, der for flere passagers vedkommende er en parafrase på H. N. Andersens, protesterede denne ligeledes

set fra mindre unøjagtigheder er den offentliggjorte tekst identisk med forlæggene; Justitsministeriets ark. Bankkommissionens ark. 1924-afleveringen. Pk. 12. »Harald Plum og Verdenspolitikken«.

¹⁶ At Birck på en eller anden måde har været involveret, er dog sandsynligt. Birck synes at have haft hang til – ofte i stærkt patetiske vendinger – at betro sig til radikale studerende og andre om korrupsion og anden dårlighed i samfundets højere lag, ligesom han tilsyneladende fremstillede sig selv som den røde Pimpernel midt »i fjendens lejr«. Ifølge en af disse studerende opfordrede professoren dem til at »blive som løver«, fordi de ellers ikke ville kunne klare sig over for modstanderne, der blev betegnet som »sataner«. (Broby Johansen, *Imprimatur*, s. 127–132). I forbindelse med Landmandsbanksagen skal Birck have spurgt 'Arbejderbladets' redaktion, om den »om galt skulle være, var Mænd, der kunde dø« (Arbejderbladet. Ekstranummer 34 b, uden dato, men fra slutningen af august 1923). Efter bladets offentliggørelse af det fortrolige materiale hævdede Birck over for kommunisterne, at hvis de informerede Sovjetrusland om materialets indhold, kunne der blive tale om tiltale for højforrædderi. Visse af oplysningerne kunne blive skæbnesvangre for Danmarks forhold til Rusland (Arbejderbladet 25.8.1923. Nr. 34).

¹⁷ Socialdemokraten 24.8. og 25.8.1923.

over de misliebige metoder, hvormed Harald Plum og dennes gruppe havde lanceret Clearing House-projektet. Således havde Plum bibragt offentligheden det indtryk, at Landmandsbanken stod som medstifter af Clearing House't, hvilket af Glückstadt blev karakteriseret som »et Falsum«. Banken kunne ikke tiltræde projektet uden at være sikker på tiltræden »fra visse andre Sider«. Uddragene af Harald Plums korrespondance slutter med nogle breve fra Plum til diverse direktører i TKs datterselskaber; ét dateret den 13. februar [1922], hvori Plum meddeler, at han har forladt TK, »fordi man her fra Landet ikke har villet følge, men modarbejde[t] min russiske Politik, gaaende ud paa en Ordning med de nuværende Magthavere i Rusland«; og et andet af samme dato om, at »Resultatet af de russiske Forhandlinger blev et Brud, der har bevirket, at Bolschevikerne tog alle de mægtige Værdier, vi maatte efterlade i Rusland, . . .«.¹⁸

Det, der har interesse for denne undersøgelse, er det i *Bircks beretning* indeholdte materiale fra 1920 og senere samt dette materiales udsagn om dansk Ruslandspolitik i 1920. Ikke mindst er det af interesse at undersøge, om der i dette materiale er noget, der kan kaste lys over en eventuel forbindelse mellem det russiske spørgsmål og Påskekrisen. *Bircks beretnings* oplysninger om bestræbelserne i 1919 på at organisere en militær nedkæmpelse af det bolsjevikkiske regime i Rusland skal derimod ikke nærmere omtales her. Før en nøjere analyse af materialets udsagn foretages, skal dog den videre, samtidige udvikling i sagen omkring offentlighedsførelsen af det fortrolige materiale forfølges. Der sker nemlig her noget helt afgørende for hele mytologien om dette materiales *formodede* indhold, en mytologi som uberørt af kendskab til materialets *faktiske* indhold har holdt sig til den dag i dag, og som i forbløffende grad har mystificeret hele sagen.

I et flyveskrift, Det Ny Studentersamfund udsendte den 23. august 1923, hed det om *Bircks beretnings* omtale af forhandlingerne om et Clearing House, at der hermed blot var tale om en ny svindel, og at dokumenterne, der belyste denne svindel, dannede en helhed, hvori *H. N. Andersen* optrådte som hovedpersonen. Hermed var ØKs chef for første gang blevet sat i forbindelse med Harald Plums og TKs russiske planer. Den pågældende svindel hørte man derimod aldrig mere til.¹⁹ En uge senere, i det første nummer af Det Ny Studentersamfunds blad *Pressen*, konkretiseredes beskyldningerne imod *H. N. Andersen*, idet det nu hed, at det fremgik af to breve fra Bankkommissionens hemmelige beretning, »at *H. N. Andersen* bærer Hovedskylden for Landmandsbankens Sammenbrud«. Bladet stillede i øvrigt en interessant redegørelse for hele *H. N. Andersens* politiske indflydelse i udsigt i næste nummer af *Pressen*.²⁰ I bladets udgave for den 8. september 1923 blev påstanden om Påskekrisens iscenesættelse af *H. N. Andersen* med det udtrykkelige formål at forhindre en ordning med Sovjetrusland for herved at ramme Landmandsbanken for første gang fremført. På bladets forside stod der: »Statskupet i 1920 *H. N. Andersens* og Enkekejserindens Værk«. I en slags ledende artikel inde i bladet hed det, at det af en anden artikel i samme blad om krisen i 1920 fremgik »med største Tydelighed, at Hovedformaallet for *H. N.*

¹⁸ *Bircks beretning*, passim.

¹⁹ Flyveskrift, udat.: »Bankkommissionens hemmelige Beretning, . . .«.

²⁰ *Pressen* Nr. 1, 1.9.1923.

Andersen var at slaa Landmandsbanken ned ved at hindre Handelsoverenskomsten med Rusland«. Endelig hed det i en introduktion til den egentlige artikel, at man havde modtaget denne fra »en Bank- og Finanskyndig«, og at redaktionen havde forsynet den med enkelte kommentarer, da den var »ret videnskabeligt affattet«.

Hvad kunne denne ret videnskabeligt affattede artikel da oplyse? Og hvem kunne dens påståede bank- og finanskyndige forfatter mon være? Hvilket materiale byggede artiklen på? Det skal med det samme fastslås, at der er tale om en meget uvidenskabelig og til tider helt ubehjælpelig artikel, som efter alt at dømme er forfattet af den tidligere omtalte Aage Jensen,²¹ og ikke — som redaktionen bemærkninger kunne forlede til at tro — af professor Birck. Den anonyme »bank- og finanskyndige« forfatter har ganske vist bestræbt sig på at skrive akademisk-professoralt, hvorved artiklen adskiller sig fra *Pressens* normalt friskfyragtige sprog. Aage Jensen, der var en af de ledende i Det Ny Studentersamfund kampagne i forbindelse med den hemmelige beretning, blev i et senere nummer af *Pressen* averteret som netop uhyre bank- og finanskyndig, ligesom han blev omtalt som forfatter til *Pressens* artikler om TK.²²

Pressens artikel, der bærer overskriften »Krisen i 1920 — H. N. Andersens sønderjyske Svindel«, minder i det ydre om den allerede omtalte, af Aage Jensen for Det Ny Studentersamfund illegalt udgivne *Bankkommissionens hemmelige Beretninger*; d.v.s. den autentiske, af Birck forfattede beretning. Som denne er *Pressens* artikel forsynet med ironisk-sarkastiske noter,²³ og i lighed med Bircks beretning henvises der i teksten til diverse bilag, breve og notater. Men mens Bircks henvisninger henviste til et faktisk eksisterende materiale (hovedsageligt Harald Plums korrespondance, som havde været til Bircks og Bankkommissionens disposition), og hans tekst for størsteparten bestod af uddrag — ofte ordrette — fra dette materiale, er *Pressens* »ret videnskabelige« artikels henvisninger helt kryptiske. I intet tilfælde er der en præcis, konkret henvisning til noget faktisk materiale. I ét tilfælde forsøger artiklens forfatter direkte at forlede læseren til at tro, at han har haft adgang til det materiale, der stod til Bircks disposition. Der tales således om »den Bilag 30 vedlagte udenrigsministerielle Skrivelse« [min fremhævelse. B. J.], som siges at fortælle om den interesse, TKs planer vækker »hinsides Atlanten«.

I *Bircks (autentiske) beretning* er bilag 30 et brev fra Harald Plum til Glückstadt af 17. februar 1920, hvori omtales en skrivelse fra Udenrigsministeriet om interesse i Amerika for »sagen« (d.v.s. et internationalt samarbejde i det russiske spørgsmål, som TK havde taget initiativet til). Men mere står der ikke hos Birck,

²¹ Jeg har forgæves bedt Broby Johansen og Aage Jensen om oplysninger om den pågældende artikels forfatter. Kai Moltke har imidlertid oplyst, at Aage Jensen var »hovedmanden for udnyttelsen« af det fortrolige materiale, se: Af en socialistisk veterans erindringer. Kai Moltke fortæller. Varde 1977, s. 17.

²² »... Giv ham et Bankforhør eller 739 Sider Bankberetning og i Løbet af ¼ af den Tid, et normalt begavet Menneske bruger, har han endevendt Indholdet, ... og fundet Kerne...«, *Pressen*, Nr. 20, 19.1.1924.

²³ Noterne (og overskrifterne) i den af Det Ny Studentersamfund udgivne beretning er ikke forfattet af Birck, men skyldes Aage Jensen.

og mere kan *Pressens* artikels forfatter derfor ikke bringe på grundlag af materialet i Bankkommissionens besiddelse. Uden at angive kilden har forfatteren derimod taget hele artiklens indledende afsnit med omtalen af TKs omfattende, internationale planer om en forbindelse med Rusland og om forhandlingerne med indflydelsesrige amerikanere om et møde i København i slutningen af marts 1920 (herunder et langt direkte citat) fra Erik Plums nysudkomne, ovenfor omtalte bog *Russisk Handelskompagni A/S*. Det samme gælder artiklens slutning om den manglende ratifikation af Clearing House-overenskomsten, ligesom artiklen i det hele taget er stærkt inspireret af Erik Plums bog og dennes hele tendens.²⁴ Dette forhold har forfatteren imidlertid med flid skjult, en fremgangsmåde som just ikke kan kaldes »ret videnskabelig«.²⁵

Bortset fra denne helt vildledende henvisning til Bankkommissionens materiale og til Bircks beretning bygget herpå, samt en passus om en skrivelse fra Plum til Siegumfeldt om at tilintetgøre nogle fremsendte papirer, er der intet i *Pressens* artikel, der har det mindste at gøre med det autentiske materiale. Alene af den grund, at *Pressens* artikel udelukkende behandler begivenheder, der foregives at have fundet sted i slutningen af marts til slutningen af april 1920 (med et afsluttende udblik om, at der aldrig blev afsluttet nogen handelsoverenskomst med russerne på grund af udfaldet af Rigsdagsvalget i april 1920), mens Bircks beretning kun på ganske få linier beskæftiger sig med netop dette tidsrum, var noget sådant i øvrigt udelukket.²⁶

I stedet henviser *Pressens* artikel til »enkelte Breve og Notater«, til »hemmelige Forhandlinger« mellem Judenič, H. N. Andersen, den russiske enkekejsersinde samt »flere andre højtstaaende Personer« og til forhandlinger mellem kongen, forskellige politikere og andre. Af disse »Breve og Notater« samt »hemmelige Forhand-

²⁴ Erik Plum tilsigtede med sin bog at bringe et forsvar for Harald Plum og TK, se: Supplement til Bogen om A/S Seidelin, udg. af Erik Plum (1945), s. 7. Dette gjorde han bl. a. ved kraftige antydninger om H. N. Andersens skyld for TKs forskellige fiaskoer, se: *Russisk Handelskompagni*, passim.

²⁵ Se Erik Plum, *Russisk Handelskompagni*, s. 100-101 og 107-108. At artiklens forfatter bygger på Erik Plums bog og ikke på materialet i Bankkommissionens besiddelse afsløres af, at han i kraft af sin direkte afskrift af Plum-bogen ikke har et afsnit med fra det af Udenrigsministeriet formidlede telegram, hvori deltagelse af indflydelsesrige personer fra Storbritannien og Frankrig nævnes som en nødvendig forudsætning for amerikansk deltagelse i et møde i København. Dette afsnit udelod Erik Plum i sin forkortede gengivelse af telegrammet, fordi det ville have svækket hele bogens argumentation om, at alle nødvendige internationale forudsætninger var til stede for Clearing House-projektets realisering. Det lykkedes nemlig aldrig at få indflydelsesrige briter eller franskmænd interesseret i projektet. En uforkortet version af det pågældende telegram findes i Udenrigsministeriets ark. (herefter UM) 6.U.249. Gesandskabet i Washington til UM 14.2.1920 m. bilag i form af Philipsens rapport.

²⁶ Besynderligt nok omtaler *Pressens* artikel af 8.9.1923 overhovedet ikke det i Bircks redegørelse citerede brev fra H. N. Andersen af 4. maj 1920, som var blevet omtalt i det første nummer af *Pressen* som belæg for påstanden om H. N. Andersens hovedskyld for Landmandsbankens sammenbrud. Dette brev er det eneste i Bircks redegørelse, der siger noget om H. N. Andersens forhold til Transatlantisk Kompagni og sidstnævntes Ruslands-initiativer. Se herom senere.

linger« hævdes det at fremgå, »at ØKs Direktion paa daværende Tidspunkt [28. marts 1920] betragtede det som sin Hovedopgave at hindre, at de af Hr. Harald Plum nærede, af Udenrigsministeriet støttede, Planer om Etablering af en Handelsforbindelse med Rusland nød fremme«. ØKs direktion havde derfor — hævdes det videre — længe søgt oparbejdet en national stemning mod den radikale regering, fordi en fjernelse af denne var den eneste måde, hvorpå en handelsoverenskomst med russerne kunne forhindres. På grund af Harald Plums fra det konkurrerende TK »ikke ubegrundede Fremskyndelse af Handelsforbindelsens Etablering« og på grund af det konservative folketingsmedlem, professor Bircks modvilje imod at bidrage til at styrte Zahle-regeringen ad parlamentarisk vej, greb »De agerende Kredse . . . til ekstraordinære Fremgangsmaader« for at forhindre Ruslands-overenskomsten: kongens afskedigelse af regeringen Zahle den 29. marts.

Når Zahle-regeringen så modvilligt forlod taburetterne, var det — hævder *Pressens* artikel videre — fordi den af hensyn til Glückstadt og Landmandsbanken ønskede at få den russiske overenskomst i stand forinden sin afgang. Netop Glückstadt kæmpede i øvrigt efter regeringens afskedigelse »som en Tiger«, og hans indflydelse var så stor, at der blev indgået et kompromis i form af Liebe- og senere Friis-regeringen. Efter at den sovjetiske kommissær for Handel og Industri, Krasin, den 7. april var ankommet til København, satte Glückstadt pres på de russiske forhandlinger, og der opnåedes enighed om en overenskomst, »som kun manglede Regeringens, Grosserersocietetets og Industriraadets Ratifikation for at erholde Gyldighed«. Den pågældende overenskomst blev undertegnet den 23. april, efter at Rigsdagsvalget »betegnende nok« var blevet udsat fra den 22. til den 26. april. På grund af valgets udfald fik handelsoverenskomsten imidlertid aldrig den omtalte ratifikation. Den sovjetiske kommissær »fik Lov at vente her til Midten af Maj, tabte da — hvilket man ikke kan fortænke ham i — Taalmodigheden og rejste til England«. Den 19. maj skrev han til Udenrigsministeriet og spurgte »hvad det blev til [med overenskomsten], men modtog først 5 Maaneder senere et undvigende Svar«. På det tidspunkt havde Krasin imidlertid for længst afsluttet en handelsoverenskomst med England, og »Det internationale Handelscentrum var flyttet fra København til London«. Med dette citat slutter den »ret videnskabelige« artikel.²⁷

Mange af artiklens påstande er jo særdeles interessante, og som man vil have bemærket, er dens indhold i sin kerne helt identisk med indholdet af Carl Madsens tidligere citerede version om Påskekrisens egentlige indhold. Desværre er så at sige alle påstandene dog enten ganske forkerte og/eller ganske udokumenterede, også — og ikke mindst — de sensationelle oplysninger om de hemmelige forhandlinger mellem Judenič, enkekejserinden, H. N. Andersen m. fl. De korrekte, men helt trivielle oplysninger i artiklen kan reduceres til, at Zahle-regeringen blev afskediget den 29. marts 1920; at den sovjetiske kommissær Krasin ankom til København den 7. april; og at en overenskomst med denne blev underskrevet den 23. april. Ikke alene var disse begivenheder — også Ruslands-forhandlin-

²⁷ I *Pressens* artikel står denne sidste sætning også i anførelsestegn, men som det øvrige uden angivelse af kilde.

gerne — blevet vidt og bredt omtalt og kommenteret i pressen i april—maj 1920, men de var for nylig (efteråret 1923) til overflod blevet genopfrisket af Erik Plum i dennes ovenfor omtalte bog *Russisk Handelskompagni*. Bortset fra disse trivielle oplysninger er artiklen et væv af formodninger, spekulationer, påstande og misforståelser.

At tage alle disse misforståelser og spekulationer op til behandling er ikke lønsomt. *Det helt afgørende er, at de »enkelte Breve og Notater«, der udgør den angivelige dokumentation for den påståede sammensværgelse mod TK/Landmandsbanken, iscenesat og organiseret af H. N. Andersen som primus motor, ikke på mindste måde nærmere identificeres, og i øvrigt heller aldrig senere er blevet eller søgt identificeret.* Hverken dengang eller siden har man hørt noget som helst om, hvad det er for breve og notater, hvor de findes, eller hvordan artiklens forfatter skulle have fået kendskab til deres indhold.

Hvad angår artiklens oplysninger om Ruslands-overenskomsten af 23. april og dennes senere skæbne — d.v.s. oplysninger, der kan kontrolleres — er disse alt-overvejende helt misvisende. Dette forhold er iøvrigt så meget mere forbløffende, som hele det pågældende overenskomst-kompleks ordret (ganske vist på engelsk) var aftrykt i Erik Plums bog, som artiklens forfatter jo har benyttet. Da disse misforståelser troligt er blevet gentaget op gennem årene og stadig gentages²⁸ skal de vigtigste af dem kommenteres. Det er således helt forkert, at overenskomsten forudsatte den danske regerings ratifikation. Ikke alene står der intet herom i selve overenskomsten, men det var yderligere hele filosofien bag denne overenskomst, at den udtrykkeligt *ikke* skulle eller måtte være en overenskomst mellem *regeringer* på grund af det ømtålelige internationale spørgsmål om anerkendelse af det bolsjevikiske styre. Industrirådet og Grosserersocietetet skulle heller ikke *ratificere* overenskomsten; de skulle derimod ifølge dennes ordlyd indlede forhandlinger med sovjetiske repræsentanter om bl. a. udveksling af handelsmissioner mellem Danmark og Rusland, om erstatningsspørgsmål m.v. Det er ligeledes forkert, at det var udfaldet af Rigsdagsvalget i april — som jo resulterede i Venstreregeringen Neergaards tilkomst — der forhindrede overenskomstens ratifikation. Regeringen skulle som sagt ikke ratificere noget som helst. Venstreregeringen gik i øvrigt ind for og støttede det pågældende overenskomstinitiativ, som det senere skal påvises. Den sovjetiske kommissær Krasin fik heller ikke »Lov til at vente her til Midten af Maj« for derpå i vrede at forlade Danmark på grund af regeringens obstruktionspolitik. Det fremgår tværtimod klart af overenskomsten, at Krasin skulle blive i København, fordi overenskomstens anden part — en gruppe privatpersoner omkring TK — havde forpligtet sig til at søge sammenkaldt en international konference senest 20. maj. Det var, da det blev klart, at en sådan international konference ikke lod sig tilvejebringe inden denne dato, at Krasin forlod Danmark. Hvis denne forudsætning nemlig ikke var blevet tilvejebragt, var overenskomstens parter løst fra deres forpligtelser ifølge overenskomsten.

Det er videre forkert, at Krasin skrev til Udenrigsministeriet den 19. maj; han

²⁸ Se f. eks. Jon Vedel, Påskekrisen. Hist. 6. årg. nr. 7, s. 19-40.

skrev til Industrirådet, med hvilket han også havde ført forhandlinger under sit ophold i Danmark. Han spurgte ikke i sit brev om, »hvad det blev til«; han udtrykte tværtimod Sovjetregeringens interesse i at få en handelsmission til Danmark. Krasin modtog heller ikke fem måneder senere et undvigende svar fra Udenrigsministeriet; han fik derimod en henvendelse fra Industrirådet, der udtrykte danske erhvervskredses interesse i en genåbning af handelsforbindelsen mellem Rusland og Danmark. Den pågældende skrivelse gav tillige udtryk for, at den danske regering støttede dette synspunkt, et synspunkt Venstre-regeringen allerede gav udtryk for i slutningen af maj, få dage efter via Industrirådet at være blevet informeret om Krasins skrivelse af 19. maj. Endelig havde Krasin ikke for længst afsluttet nogen handelsoverenskomst med Storbritannien, da han modtog Industrirådets svarskrivelse. Det skete som bekendt først i marts 1921.

Dette forbløffende sammensurium af trivielle, velkendte hændelser, af tilslørede men misforståede afskrifter fra offentliggjort materiale (Erik Plums bog) og af helt udokumenterede påstande er i virkeligheden grundlaget for alle senere — også de allerseneste — versioner om H. N. Andersens påståede iscenesættelse af Påskekrisen for — via sabotage af en Ruslandsoverenskomst — at tilintetgøre TK/Landmandsbanken. Selv et helt overfladisk kendskab til det offentliggjorte og lettilgængelige materiale om hændelsesforløbet omkring Ruslandsforhandlingerne i foråret 1920 ville straks have afsløret den »ret videnskabelige« artikel utilforladelighed, for ikke at sige dens karakter af et falsum, tilsigtende som den gør at bibringe læseren indtrykket af at have med en på Bankkommissionens fortrolige materiale byggende, dokumenteret redegørelse for faktiske sagsforhold at gøre. Ikke desto mindre har elementær uvidenhed og manglende kritisk sans i forening fået mange til blindt at acceptere dette skriveri som en afgørende afsløring af og kilde til, hvad man tilsyneladende gerne ville tro var sket.

Carl Madsen har i sin erindringsbog hævdet, at *Pressens* artikler er »godkendt af Birck,²⁹ og deres dokumentariske værdi derfor overmåde stor. De er da heller ingensinde modsagt, endsige modbevist«; sammested citerer han fra en udateret artikel i *Pressen*, hvori det hævdes, at »ifølge den hemmelige beretning skyldes »Transatlantisk Kompagni«s sammenbrud, at etatsråd H. N. Andersen for ØK har udnyttet sin nære forbindelse med kongehuset og sin magt over en række danske politikere til at slå »Transatlantisk Kompagni« ned (Statskuppet 1920).³⁰ Alt dette afslører som påvist intet som helst om begivenhederne i 1920, men derimod kun, at Carl Madsen end ikke kender den såkaldte hemmelige beretning (d.v.s. den af Birck udarbejdede), der henvises til i citatet fra *Pressen*, og som formodes at være hovedkilden til de sensationelle oplysninger. Den »hemmelige beretning« indeholder nemlig intet som helst i den påståede retning.³¹

²⁹ Dette til trods for, at Carl Madsen selv bringer et citat fra Broby Johansens artikel om Birck, der siger det stik modsatte: ifølge Broby J. henvendte Birck sig til denne efter at have læst formentlig netop det nummer af *Pressen*, der indeholdt den »ret videnskabelige« artikel med kommentaren: »I er gode nok, men der er fejl i den artikel«. Se: Fortids møre mur, s. 158 (min udhævelse. B.J.).

³⁰ Sst., s. 158 f. og 168.

³¹ Se også Henrik Tiemroths forsvar for Carl Madsen, hvori det bl. a. hedder, at Carl Madsen har bragt dokumentation for sin version af Påskekrisen. Tiemroth gentager imidlertid

Vi kan nu som afslutning på dette afsnit om Påskekrise-myten tilblivelse og fiktive grundlag vende tilbage til den af Birck udarbejdede beretning (den »hemmelige beretning«) for at se på, hvad den faktisk indeholder om påskebegivenhederne 1920. *Bircks beretning* indeholder ikke mindste antydning af, at H. N. Andersen iscenesatte Påskekrisen, eller at denne krise havde noget som helst at gøre med de russiske forhandlinger. Påskekrisen og de politiske forhold i foråret 1920 i øvrigt nævnes end ikke med ét ord. Det er kun i Det Ny Studentersamfunds blad *Pressen*, og i de senere versioner som er inspireret af *Pressen*, at noget sådant påstås.³²

Det eneste, *Bircks beretning* indeholder om H. N. Andersen, er det tidligere omtalte brev fra denne til Glückstadt af 3.5.1920, et brev der blot viser Andersens modvilje mod, at ØK uden at være blevet spurgt blev taget til indtægt for det Ruslandsprojekt, som folkene omkring Transatlantisk Kompagni havde taget initiativet til. Der er intet om hemmelige forhandlinger mellem H. N. Andersen, Judenič, enkekejserinden og andre i slutningen af marts 1920, og der er derfor heller intet materiale, der viser, at H. N. Andersen »paa daværende Tidspunkt betragtede det som sin Hovedopgave« at forhindre etableringen af en handelsforbindelse med Rusland ved at fjerne Zahle-regeringen. Tværtimod viser *Bircks beretning*, at Transatlantisk Kompagnis projekt (Clearing House-projektet af 23. april 1920) *ikke* var blevet standset af Påskekrise, Venstre-regering eller ØKs modvilje: der tales således om guldoverførsler til København fra Rusland i forbindelse med Clearing House-projektet (slutningen af maj 1920); og der citeres fra et brev fra Harald Plum til Glückstadt (juli 1920) om, at Storbritannien og Frankrig så positivt på projektet. Først i nogle breve fra Harald Plum fra februar [1922] omtaler denne modstand imod »min russiske Politik« om en ordning med det bolsjeviskiske styre i Rusland.³³

Hvad i øvrigt angår forholdet mellem *Bircks beretning* og Det Ny Studentersamfunds i *Pressen* offentliggjorte historier, skal det understreges, at Birck udtrykkeligt i sine egne kommentarer skriver, at selv om Clearing House-projektet var blevet gennemført, ville det formentlig være blevet en ny kilde til tab for Transatlantisk Kompagni og dermed for Landmandsbanken. Ikke alene bringer Birck altså ikke nogen som helst dokumentation for den »ret videnskabelige« ar-

blot Carl Madsens citat fra *Pressen* om den hemmelige beretnings angivelige indhold herom og viser derved sit eget ukendskab til den hemmelige beretnings faktiske indhold, se: Hist. 6. årg. nr. 4, s. 19, et ukendskab han selv udtrykkeligt har bekræftet ved sin påstand om, at kun »håndplukkede« historikere har kunnet få adgang til beretningen. I virkeligheden har den såkaldte hemmelige beretning stået til fri disposition (formentlig siden Det Ny Studentersamfund i 1923 offentliggjorde den) for alle, bl. a. på Universitetsbiblioteket i København, hvor jeg selv skaffede mig kendskab til dens indhold.

³² Således f. eks. i *Pressen* nr. 20 af 19.1.1924, hvor det hedder, at den hemmelige beretning »afslører, at H. N. Andersen var Skyld i Statskupet i 1920, der kostede det danske Folk flere Hundrede Millioner«.

³³ I den af Det ny Studentersamfund udgivne pjece, 'Bankkommissionens hemmelige Beretninger' mangler årstallet 1922 fra Bircks maskinskrevne redegørelse. Det brud i de russiske forhandlinger, Harald Plum omtaler, er afbrydelsen af den danske regerings forhandlinger med en sovjetisk repræsentant i Stockholm sidst på året 1921, og har intet at gøre med Clearing House-projektet fra 1920, sådan som man forledes til at tro af pjecen.

tikels fantasier. Men han har yderligere andetsteds udtrykkeligt angivet som årsag til det russiske projekts fiasko, at det skyldtes den danske gruppes manglende held til at få projektets *internationale* forudsætninger virkeliggjort.³⁴ At derimod Harald Plum ikke var sen i vendingen til at søge den nyskabte myte brugt i sine bestræbelser på at vælte skylden for egen fiasko over på andre kan ikke forundre. Der opstod herved et interessant omend utilsigtet samspil mellem Plum-gruppen og Det Ny Studenteramfund.³⁵

Forestillingerne om »den hemmelige beretning« (d.v.s. *Bircks beretning*) som dokumentation for Påskekrisens forbindelse med Ruslandspolitikken må altså klart betegnes som en myte, hvilende på elementær uvidenhed om denne beretnings egentlige indhold. Bedre står det ikke til med den »ret videnskabelige« artikel i *Pressen* og dette blads senere påstande om med denne artikel at have »paa-vist . . . at Statskuppet i 1920 var Resultatet af en Sammensværgelse mellem bl. a. H. N. Andersen, Enkekejsersinde Dagmar, Kongen og den kontrarevolutionære russiske General Judenitsch«, samt at sammensværgelsen »kun havde det Formaal at skaffe H. N. Andersen af med Konkurrenten Glückstadt«.³⁶ Den »ret videnskabelige« artikel er fuldstændig værdiløs som kilde til andet end de fantasier, Det Ny Studenteramfund fostrede ved denne tid. Senere, nok så mange gentagne påstande om »påvisninger« og »afsløringer« i artiklen har ikke ændret på dette forhold.

II. Mytens overlevering og udvikling

Den myte, der således blev skabt i efteråret 1923, har siden vandret videre i forskellige ikklædninger, men under bevarelse og udbygning af mytens centrale indhold. Det Ny Studenteramfund, mytens skaber, ændrede selv ret hurtigt forskellige detaljer i den oprindelige konstruktion: Krasins ankomst til Danmark rykkedes tilbage til slutningen af marts; pludselig blev en anden sovjetisk kommissær, Litvinov, introduceret som sovjetisk forhandler vedrørende Ruslands-overenskomsten; og historien blev ført frem til slutningen af 1921. Forklaringen på disse ændringer er, at Det Ny Studenteramfund i senere versioner skrev Erik Plums fejlagtige oplysninger herom næsten ordret af, stadig uden angivelse af kilden.³⁷ Neergaard-regeringen og specielt udenrigsminister Harald Scavenius' rolle som H. N. Andersens redskab førtes også stærkere frem: »de af det radikale Ministerium næsten fuldendte Overenskomstforhandlinger med Sovjetrusland« hævdedes således at være blevet afbrudt af Harald Scavenius.³⁸

Det er i øvrigt ikke her hensigten i detaljer at redegøre for de forskellige variationer, der optræder i de forskellige gentagelser af mytens centrale indhold op gennem årene og frem til nutiden. Det afgørende er at slå fast, at *mytens centrale kerne om en af H. N. Andersen iscenesat sammensværgelse, der ved et politisk*

³⁴ Beretning om Forholdene i Den danske Landmandsbank . . . Afgivet af Den ved kgl. Ordre af 21. September 1922 nedsatte Kommission, 1924, s. 163.

³⁵ Bankkommissionens ark. Pk. 25. Harald Plums redegørelse dat. 20.9.1923.

³⁶ *Pressen* nr. 3, sept. 1923.

³⁷ Se *Pressen* nr. 16 af 15.12.1923 og Erik Plum, anf. værk, s. 139.

³⁸ *Pressen* nr. 19 af 12.1.1924.

kup faldede en økonomisk rival ved at sabotere en fordelagtig handelsoverenskomst med Sovjetrusland, er blevet bevaret intakt. Og at ligeledes forestillingen om den »hemmelige beretning« som uomstødelig dokumentation herfor har holdt sig lige så livskraftigt og til dels helt ubesværet af kendskab til denne mystificerede beretnings faktiske indhold.

Det miljø, der må betegnes som mytens bærere, har op gennem alle årene været den kreds af kommunistiske studenter, der i 1923 tilhørte kredsen omkring Det Ny Studentersamfund, samt selve Danmarks kommunistiske Parti. Det er repræsentanter for dette miljø, der trofast har holdt myten vedlige ved med mellemrum at offentliggøre forskellige skrifter om påskebegivenhederne i 1920: Otto Melchior i 1928,³⁹ Kai Moltke i 1953, Broby Johansen i 1960, Aksel Larsen i 1968 og Carl Madsen i 1973. I de senere år har myten vundet vid udbredelse hos repræsentanter for et vidt spektrum af venstregrupperinger, der alle synes at opfatte sig som marxister i en eller anden forstand.

Det er imidlertid karakteristisk, at denne sammensværgelsesforestilling også har øvet tiltrækning på personer med et andet ideologisk udgangspunkt. I 1943 udsendte således nazisten og antisemitten Lorenz Christensen bogen *Det tredie Ting*, et værk der er gennemsyret af et patologisk jødehad. Før Kai Moltkes bog udkom ti år senere, var *Det tredie Ting* faktisk den mest udførlige og sammenhængende version af Påskekrisen på grundlag af Det Ny Studentersamfunds myte fra 1923. Under overskrifter som »Hvordan det jødiske Plutokrati søgte at sikre sig sine russiske Finansinteresser« og »De skjulte Kræfters Spil under Paaskekrisen 1920« gentager Lorenz Christensen 1923-versionen, idet han udtrykkeligt henviser til *Pressens* »ret videnskabelige« artikel, som han i et og alt accepterer for pålydende: »den dybeste Grund [til Påskekrisen] maa ... søges ... der, hvor Finansgrupperne stredes om magten«; det var Zahle-regeringens støtte til de for Transatlantisk Kompagni så fordelagtige Ruslandsforhandlinger, der gjorde, at »H. N. Andersen saa sine Interesser truet, og at han som Følge deraf gav Stødet til de Foranstaltninger, som medførte det radikale Ministeriums Fald«, foranstaltninger der indebar bl. a. hemmelige forhandlinger med Judenič.⁴⁰

Det hidtil mest ambitiøse forsøg på at forklare Påskekrisen ifølge Det Ny Studentersamfunds 1923-myte er blevet foretaget af Kai Moltke i bogen *Pengemagt og Ruslandspolitik* fra 1953. Kai Moltke var selv aktiv i Det Ny Studentersamfunds aktiviteter i 1923 og har således stået hos ved mytens tilkomst. Da han tredive år senere udsendte sin bog, var han et ledende medlem af Danmarks kommunistiske Parti. Moltkes version fra 1953 følger nøje den »ret videnskabelige« artikel: efter forgæves gennem parlamentariske manøvrer at have søgt Zahle-regeringen væltet valgte »højrepartierne og deres finansielle bagmænd« at gribe til

³⁹ Otto Melchior, Landmandsbankkorruptionen. Udgivet af Danmarks kommunistiske Parti, 1928. Det hedder i denne trofaste reproduktion af 1923-myten: »Sagens virkelige Kærne: H. N. Andersens Manøvrer, som var blevet afsløret særlig gennem Bankkommissionens hemmelige Beretning« (s. 15).

⁴⁰ Lorenz Christensen, *Det tredie Ting* I, s. 142 ff. og II, s. 241 ff. Se i øvrigt også skandalejournalisten Marius Wulffs pjece fra 1929, Sandheden om Plum. Afsløringer fra en ond og fordærvet Tid, hvis version ligeledes er i grundlæggende overensstemmelse med Det Ny Studentersamfunds historie.

»den uparlamentariske konspirations våben«. I ugerne før Zahles afskedigelse fandt en række hemmelige konferencer sted med deltagelse af de velkendte personer (H. N. Andersen, Judenič m. fl.); og Zahle-regeringens afskedigelse var udtryk for H. N. Andersens/ØKs opgør med Landmandsbanken/TK og denne sidste gruppes politiske velyndere, den radikale regering.⁴¹

Moltke udvider i øvrigt den danske magtkamp mellem ØK og TK/Landmandsbanken til også at omfatte britiske og amerikanske finansgrupper, således at ØK hævdes at være repræsentant for førstnævnte, mens ØKs rivaler var repræsentanter for amerikanske finansinteresser. Ifølge Moltke ønskede disse udenlandske kapitalgrupper at få indpas på det russiske marked via de danske koncerner. I sin forklaring af, at det omtalte Clearing House-projekt ikke blev til noget (ifølge Moltke stod »Transatlantisk Kompagni og Landmandsbanken . . . her med strålende udsigter til en god forretning: medvirkede man med held til en god optagelse af Ruslandshandelen, kunne måske tilgodehavender beløbende sig til 3—400 millioner kroner trækkes uskadte hjem« fra Rusland), følger Moltke igen trofast 1923-versionen: Udenrigsministeriet foretog energiske skridt for at få de i Clearing House-overenskomsten forudsete supplerende forhandlinger i de danske erhvervsorganisationer taget op og afsluttet, men forgæves. Dels lagde ØK pres på erhvervsorganisationerne, så disse ikke turde gå med i projektet; dels lagde H. N. Andersen pres på Venstreregeringens udenrigsminister Harald Scavenius, hvis »tåbelige optræden overfor Litvinov« anføres som »den egentlige årsag« til, at alle positive bestræbelser for en forståelse gik i vasken. Et stormagts-pres (Frankrig) blev kun et påskud for Venstreregeringen til at underordne sig ØKs antibolsjevikiske diktatur. Moltke fører i øvrigt sin tese igennem til 1921-forhandlingerne, hvor H. N. Andersen påny med Harald Scavenius som instrument saboterede en chance for en Ruslandsoverenskomst.⁴²

Som omtalt er Kai Moltkes 1953-version det hidtil mest ambitiøse forsøg på at begrunde Det Ny Studentersamfunds myte fra 1923. Moltkes bestræbelser er imidlertid lige så forfejlede som de tidligere forsøg, idet han som den oprindelige myte bygger på en række misforståelser, spekulationer og konstruktioner grebet ud af luften. At det forholder sig sådan er ikke overraskende i betragtning af, at Moltke jo bygger på *Pressens* skrivelser fra 1923 (især den »ret videnskabelige« artikel, hvis formuleringer han undertiden overtager). Som 1923-versionen bruger Moltke også i udstrakt grad Erik Plums apologi *Russisk Handelskompagni* (dog uden at skjule dette forhold!). Herudover citerer Moltke fra en angivelig egenhændig redegørelse, forfattet af Glückstadt i Vestre Fængsel i 1923; nogle papirer, som angives at stamme fra nogle notater til en bog med titlen *Det tredie Ting*, som fru Glückstadt i sin tid overvejede at udgive; de af fru Glückstadt

⁴¹ Se Kaj Moltke, *Pengemagt og Ruslandspolitik II*, s. 177 ff. under overskrifter som »Kronede og ukronede Kongers sammensværgelse« og »H. N. Andersen torpederer en vigtig Ruslandsaftale«.

⁴² Se sst. II, s. 203 ff. og 236 ff. I 'Af en socialistisk veterans eindringer' hedder det, at man havde fået »visse tilsagn« om erstatning for Transatlantisk-koncernens beslaglagte russiske ejendom »i tilfælde af, at man fik Sovjetunionen anerkendt og handelsforbindelser etableret« (s. 18).

faktisk offentliggjorte skrifter om sin mands vanskæbne; et brev fra en skribent, Maria Behrens, som siges at have stået familien Glückstadt nær, skrevet i juli 1925; en redegørelse fra Erhvervenes Ruslandsudvalg om forhandlingerne om en Ruslandsoverenskomst, som blev udsendt i slutningen af 1921, og som i uddrag blev offentliggjort i den samtidige presse; samt endelig forskellige andre oplysninger fra pressen; bl. a. en gengivelse af et interview med Krasin i Moskva fra 1923. Uden at diskutere dette materiales udsagnskraft, tendens, autenticitet m.v. plukker Moltke ukritisk af materialet, hvor det synes at passe med 1923-myten. Hans dokumentation er kun en pseudodokumentation og for de centrale påstandes vedkommende totalt manglende, idet det nye materiale intet som helst siger om påskebegivenhederne i 1920, men kun består af almindelig sladder og gisninger.⁴³

Det helt afgørende forhold er imidlertid, at den centrale påstand om »en række hemmelige konferencer« med deltagelse af enkekejsersinden, Judenič, H. N. Andersen m. fl., hvor man »betegnende nok« kombinerede grænsespørgsmålet »med Danmarks stilling til . . . revolutionens Rusland« stadig er ganske uden dokumentation, idet Moltke her blot har overtaget den »ret videnskabelige« artikels udo-kumenterede påstande. Når Moltke bruger udtrykket »alle disse papirer fra den anti-bolsjevikkiske liga om modsætningerne mellem ØK og Landmandsbanken og Transatlantisk Kompagni« i forbindelse med *Bircks beretning*, er det — som påvist — en ganske grundløs karakteristik af denne beretnings indhold.⁴⁴ Hertil kommer imidlertid, at Moltke på flere, afgørende punkter fatalt har misforstået, hvad der skete, og hvem der gjorde hvad. Det gælder således hele hans opfattelse af Venstregeringens Ruslandspolitik og specielt udenrigsminister Harald Scavenius' forhold til og syn på forholdet til det bolsjevikkiske Rusland, herunder hans holdning til Clearing House-projektet. Det gælder videre hele hans fremstilling af Clearing House-overenskomstens indhold, hans forestilling om Transatlantisk-gruppen som instrument for amerikanske finansgrupper, Plum-gruppens forhold til de danske erhvervsorganisationer (især Industrirådet og Grosserersocietetet) og meget mere.

⁴³ Se K. Moltke, anf. arb. II, s. 182 ff.; bl. a.: »Om H. N. Andersens forhold til enkekejsersinde Dagmar fortælles i indviede kredse mangt og meget . . .«. Sst., s. 231 f.: »Jeg [Maria Behrens] havde i tre måneder lejlighed til dagligt at følge begivenhederne på og omkring »Hvidøre« [enkekejsersindens bolig], og dér fik jeg den sandhed banket ind i hovedet, at hvis folkene (nationerne) anede, efter hvilke linjer de blev regeret — ja, så ville alle *de* regenter blive sat på porten uden tøven«. Samme brev fra Maria Behrens bruger Moltke i øvrigt senere som »dokumentation« for 1921-forhandlingerne i Stockholm om en handelsoverenskomst med Rusland, selv om det pågældende brev — dets værdi i øvrigt ufortalt — udtrykkeligt kun beskæftiger sig med årene 1919–1920. Til dette formål har Moltke i sine direkte citater tilføjet og ændret i forhold til originalen, uden på mindste måde at gøre opmærksom herpå. For at få teksten til at passe skriver Moltke således *Harald* i stedet for *Erik* Scavenius og forvansker hermed hele indholdet, se *Pengemagt og Ruslandspolitik*, bd. II, s. 242 og Maria Behrens til Th. Thøgersen 24.7.1925 (Moltkes ark.).

⁴⁴ K. Moltke, anf. arb. II, s. 189 f. og Af en socialistisk veterans erindringer, s. 20.

III. Mytens forfald

Trods alle sine brist repræsenterer Moltkes bog ikke desto mindre det ypperste i den udvikling, Det Ny Studentersamfunds myte fra 1923 siden da har gennemgået: *Pengemagt og Ruslandspolitik* er den fyldigste, mest sammenhængende og materialerigeste fremstilling af myten, skønt dette ikke i sig selv siger så meget. Siden da har myten imidlertid vist tydelige forfaldstegn i de forskellige versioner, der efter Moltke har set dagens lys. Det gælder Aksel Larsens redegørelse fra 1968, Carl Madsens fra 1973 og ikke mindst Signe Arnfred med fleres fra samme år. Det gælder ligeledes Jon Vedels apologi for bl. a. Carl Madsen fra 1974. Kun de mest grelle skavanker i disse nyeste versioner skal her kommenteres.

Fælles for alle de pågældende, nyere versioner er, at deres forfattere stort set har indskrænket sig til at skrive af efter Kai Moltkes bog (evt. suppleret med Aksel Larsens artikel), men at de herudover ofte føjer nye, fiktive detaljer af dramatisk effekt. Hertil kommer manglende omhu under afskrivelsen, således at mytens allerede eksisterende rent faktiske fejl og misforståelser har fået nye tilskud af sådanne. Ingen af forfatterne har derimod kritisk set på Moltkes materiale (eller mangel på samme), endsigte da forsøgt at inddrage andet og mere relevant stof til belysning af spørgsmålet.

Aksel Larsen indrømmer åbent, at han ikke havde konsulteret arkiver eller biblioteker, før han skrev sin artikel. Ikke desto mindre ser han sig i stand til at bringe adskillige nye detaljer: han hævder således, at Litvinov »i måneder« havde forhandlet med den danske regering om en handelsoverenskomst, ifølge hvilken Københavns havn skulle være stapelplads for den sovjetiske udenrigshandel. Et Clearing House under Transatlantisk Kompagnis medvirken skulle have næsten monopol på Sovjetruslands udenrigshandel, og Transatlantisk Kompagnis beslaglagte varelagre i Sovjetrusland skulle frigives, så snart overenskomsten var trådt i kraft. »Overenskomstens underskrivelse af Litvinov og udenrigsminister Erik Scavenius var fastsat til 30. marts 1920. Da Litvinov denne dag som aftalt kom til udenrigsministeriet, var der ingen udenrigsminister og traktaten kunne ikke underskrives. Forretningsministerierne Liebe og Friis hævdede ikke at have kompetance til at underskrive traktaten«. Da også Neergaard-regeringen holdt Litvinov hen med snak, blev »En kæmpechance . . . for dansk økonomi . . . forpasset«. Det var H. N. Andersen, der ved at få Zahle-regeringen afskediget den 29. marts — »dagen før handelstraktaten med Rusland skulle underskrives« — fældede dødsdommen over rivalen Transatlantisk Kompagni.⁴⁵

Aksel Larsens nye element: Litvinov som den sovjetiske chefforhandler og den 30. marts som den allerede fastsatte dato for udenrigsminister Erik Scavenius' underskrivelse (eller i det mindste eksistensen af en aftale om den danske regerings underskrivelse) af den så fordelagtige overenskomst genfindes hos Carl Madsen og hos Signe Arnfred med flere. Som det fremgår af det foran bragte afsnit fra Carl Madsens foredrag i »Kritiske Historikere«, var »Regeringen Zahle . . . rede til at indgå det omtalte handelsarrangement«. Ja, Carl Madsen kan yderligere oplyse, at »Russiske topforhandlere ventede med deres fuldmagter på Pa-

⁴⁵ Aksel Larsen, Noget mere om påskekrisen. *Politiken* 20.12.1968.

ladshotellet. Parat til at underskrive«. Ved at fjerne Zahle-regeringen den 29. marts forhindrede H. N. Andersen overenskomsten.⁴⁶ Ikke alene tidspunkt, men også stedet hvor de sovjetiske forhandlere sad samt disses fuldmagter ser Carl Madsen sig altså i stand til at meddele. Med hensyn til nye, rent fiktive oplysninger overgår Signe Arnfred med flere imidlertid endog Carl Madsen, og deres fremstilling af »ØK og påskekrisen« (kap. II) er trods den ydre fremtoning som et dokumenteret, videnskabeligt arbejde et højdepunkt af dilettanteri, selv inden for Påskekrise-myte-genren. Ikke alene fremsættes en række kategoriske påstande om datoer, personer, udtalelser og handlinger, som er helt fiktive, men herudover indeholder fremstillingen så at sige ikke en eneste korrekt oplysning om Transatlantisk Kompagnis holdning til sovjetstyret generelt eller om Ruslandsforhandlingerne i foråret 1920 specielt. En af grundene til dette pauvre resultat er forsøgene på at samarbejde afskrivningerne af Kai Moltke og Aksel Larsen med overtagelse af sidstnævntes misforståelser og med misforståelse af flere af førstnævntes oplysninger. At kommentere denne sammenstilling af fiktioner og misforståelser ville være meningsløs.⁴⁷ Det samme gælder med hensyn til Jon Vedels

⁴⁶ Se ovenfor s. 54. I versionen i 'Fortids møre mur' hedder det: »Prominente sovjetiske forhandlere opholdt sig her i landet, rede til at undertegne en handelsoverenskomst med Danmark, der blandt andet sikrede erstatning for de truede investeringer. . . . Regeringen Zahle var indforstået med at ratificere handelstraktaten, . . . »Elefanten« [H. N. Andersen] overskuede imidlertid situationens muligheder . . . I marts 1920 løftede »Elefanten« snablen og knuste sine modstandere. Den psykopatiske, stemningssvingende og svage konge Christian X var hans viljesløse redskab. På »Elefantens« bud foretog han sit statskup og satte den af Glückstadt og »Transatlantisk Kompagni« afhængige regering på porten. Dermed var ratificeringen af den truende handelsoverenskomst – der for øvrigt ville have været til umådelig gavn for landet – afværget« (s. 165–166).

⁴⁷ Det forekommer alt for elskværdigt om dette pseudovidenskabelige skrift at sige, at det »trods alle mangler og ejendommeligheder dog netop tager fat på at påpege og undersøge sammenhængen mellem økonomi og politik« (min fremhævelse. B.J.); Ole Karup Pedersen i Dansk Udenrigspolitisk Institut, Forskningsrapport nr. 2 (1976), s. 65. Redegørelsen for Påskebegivenhederne bygger helt overvejende på Aksel Larsens artikel i 'Politiken': Transatlantisk Kompagni skulle have »næsten . . . monopol på Sovjets udenrigshandel. Når handelsoverenskomsten med Sovjet var undertegnet, ville TK få sine varelagre og investeringer i Sovjet frigivet. . . . Kun gennem Zahle-regeringen var en underskrivelse af den planlagte gunstige aftale TK–Danmark–Sovjet sandsynlig. Derfor mente Andersen, at han kunne ramme TK ved Zahle-regeringens fald«. (Under dansk splitflag, s. 42). Andersen fik kongen til at beslutte Zahles afgang den 29. marts, »dagen før aftalen med Rusland om TKs clearing-house«. (Sst., s. 43). »Da den sovjetiske udsending Litvinof ankom til det danske udenrigsministerium den 30. marts og skulle underskrive clearing-house aftalen var der ingen Zahle-regering, og Liebe hævdede, at han skam ikke havde kompetance til at underskrive. H. N. Andersen havde ikke smedet sine rænker forgæves« (Sst., s. 45).

Mens Signe Arnfred med flere således bl. a. ser sig i stand til at meddele, hvad Liebe har sagt til Litvinov (en ren og pur fiktion) afslører de, at de ikke kender en formentlig hovedkilde, *Bircks beretning*. Helt i strid med indholdet af Bircks beretning hedder det således: »Den konservative professor Birck fortæller i sin rapport om Landmandsbanksagen, at både Glückstadt, Plum, Andersen og kongehuset stod bag interventionsplanerne«. (Sst., s. 48). Også beretningen om, at Transatlantisk Kompagnis varelagre i Rusland ikke var blevet beslaglagt, at sovjetregeringen var »parat til at yde Plum erstatning«, at man på »en kongres i Stockholm« i 1921 »skulle aftale erstatninger fra Sovjet til skandinaviske selskaber«, og at ØK havde udpeget de danske repræsentanter til disse forhandlinger (sst., s. 49) er uden forbindelse med virkeligheden.

apologi for Carl Madsen, et arbejde der ligeledes røber elementært ukendskab til helt afgørende faktorer og sammenhænge.⁴⁸

I stedet vil vi nu som afslutning på denne undersøgelse vende os til en redegørelse for, hvad vi faktisk ved eller kan vide om de Ruslandsforhandlinger i 1920, der i den grad har sat fantasien og lidenskaberne i sving og dermed modvirket en kritisk rydning i den underskov af myter, der hidtil har sløret og forvrænget dette spørgsmåls belysning.

IV. *Clearing House-projektets forhistorie og skæbne*⁴⁹

På britisk foranledning kom der i 1920 til at foregå en betydningsfuld udvikling i det russiske spørgsmål som internationalt politisk problem. Mens De Allierede siden 1918 havde udfoldet mange bestræbelser på at isolere det bolsjevikiske Rusland fra omverdenen og bl. a. havde fået den danske regering til at deltage i en blokade af det af bolsjevikkerne kontrollerede territorium, blev kursen nu pludselig lagt om. Den 16. januar 1920 udsendte De Allieredes Øverste Råd en erklæring, hvorefter det for fremtiden ville være tilladt at påbegynde en vareudveksling med »det russiske folk«. Hvad der mentes hermed var imidlertid ikke ganske klart, og bl. a. den danske regering forsøgte forgæves i flere måneder efter den allierede erklæring at få klarlagt rækkevidden af den nye politik. Så meget stod dog klart, at »det russiske folk« efter allieret opfattelse ikke var repræsenteret af den bolsjevikiske regering i Moskva, men at det i stedet var den russiske kooperative bevægelses ledelse, *Centrosojuz*, man ville handle og forhandle med.⁵⁰

⁴⁸ Jon Vedel, Påskekrisen. Hist. 6. årg. nr. 7, s. 19–40. Kun et par eksempler til illustration af artiklens kvalitet skal nævnes. S. 26 hedder det, at H. N. Andersen opsøgte Morgan for at tale med denne om Transatlantisk Kompagni. Morgan spiller en stor rolle i mytologien som amerikansk finansbagmand bag Transatlantisk Kompagni. I den af Vedel citerede kilde står der, at H. N. Andersen »her til morgen« kom etc.! S. 27 betegnes Clearing House-overenskomsten som indgået »mellem Krasin og repræsentanter for danske erhvervsorganisationer«. Dette fremgår end ikke af den (tvivlsomme) kilde, Vedel henviser til (*Pressen*); det fremgår derimod klart af selve overenskomstens ordlyd, at der ikke var tale om en overenskomst med erhvervsorganisationerne. S. 33 bringer Vedel et citat fra Clearing House-overenskomsten som formentlig bevis på, at Krasin havde givet tilsagn om sovjetregeringens beredvillighed til at yde erstatning for tabte danske værdier. Men han overser ganske overenskomstens indledende passager, der viser, at der på ingen måde var tale om tilsagn; kun løfter fra Krasins side om at føre spørgsmålet frem for regeringen i Moskva. Side 29 hævdes det, at der ikke fra dansk side blev taget initiativ til indkaldelse af den i overenskomsten forudsete internationale konference. Sandheden er, at Transatlantisk-gruppen udfoldede de mest desperate anstrengelser herfor. Vedels formentlige, afgørende argument (hvor han imidlertid roder nogle forhandlinger i 1921 sammen med situationen i 1920): at H. N. Andersen saboterede overenskomsten ved at anbringe Harald Scavenius på udenrigsministerposten (s. 30), er ganske uden substans. Harald Scavenius var ikke H. N. Andersens instrument; han virkede energisk netop for Clearing House-overenskomstens realisering.

⁴⁹ Det følgende er et stærkt komprimeret sammendrag af en udførlig behandling af dette emne i min endnu ikke offentliggjorte afhandling, Danmark og Det russiske Spørgsmål 1917–1924.

⁵⁰ Se om hele dette spørgsmål hos V. A. Šiškin, Sovetskoe gosudarstvo i strany Zapada v 1917–1923 gg. (Leningrad 1969), passim. og S. V. Lavrov, »Bor'ba v političeskich krugach Velikobritanii vokrug anglo-sovetskich peregovorov 1920–1921 godov«. Voprosy istorii 6, 1977, s. 59–80.

For den danske Ruslandspolitik — hvadenten denne var af officiel, officios eller privat natur — betød dette, at de ydre vilkår ikke var entydige, og at det derfor var nødvendigt hele tiden at undersøge, hvor rammerne for en evt. dansk udfoldelse gik på et givet tidspunkt. Hertil kom, at den tilnærmelsesproces mellem det bolsjevikkiske Rusland og Vesten, som Det øverste Råds januar-erklæring var udtryk for, ikke kom til at foregå uden alvorlige tilbageslag. Således syntes den polsk-sovjetiske krig i sommeren 1920 en overgang at ville medføre en genoptagelse af blokadepolitikken fra 1919.⁵¹

På grund af den rolle, som Dansk Røde Kors siden det allierede-sovjetiske brud havde spillet som varetager af allierede interesser over for rådsregeringen i Moskva (først via en fast mission i Rådusrusland frem til sommeren 1919, senere ved udsendte repræsentanter), kom Danmark til at spille en vis rolle i forbindelse med den britisk inspirerede tilnærmelsesproces i 1920. Allerede i slutningen af 1919 havde Storbritannien presset den danske regering til at påtage sig værtskabet for de såkaldte Litvinov—O'Grady forhandlinger. Disse forhandlinger, der officielt kun skulle dreje sig om udveksling af krigsfanger og andre interne-rede mellem Storbritannien og Rådusrusland, blev snart efter deres påbegyndelse i november 1919 udvidet til at omfatte alle de grundlæggende problemer i det russiske spørgsmål. Den sovjetiske forhandler, M. M. Litvinov, optrådte i begyndelsen officielt som repræsentant for Russisk Røde Kors, men alle var naturligvis helt på det rene med, at han som viceudenrigskommissær var rådsregeringens repræsentant. Litvinov lagde da også hurtigt sin Røde Kors-titel bort. Mens den britiske regering oprindeligt havde stillet den danske regering i udsigt, at værtskabet ville være overstået på nogle få uger, og at forhandlingerne kun skulle dreje sig om de ovennævnte humanitære spørgsmål, måtte den danske regering efter fornyet pres forlænge fristen for Litvinovs ophold. Det forventede få ugers ophold blev således efterhånden til, at den bolsjevikkiske kommissær residerede i København i ni måneder: fra november 1919 til august 1920.⁵²

Den danske regerings ulyst ved værtsskabet for Litvinov skyldtes både indre og ydre forhold. Den radikale-socialdemokratiske regering frygtede kritik dels fra Frankrig, dels fra konservative danske modstandere. Hertil kom frygt for attentatforsøg fra emigrantrussisk side. Regeringen havde derfor kun meget modstræbende bøjet sig for det britiske pres, som den havde fundet pinligt.⁵³ Regeringens holdning ændrede sig imidlertid noget i løbet af foråret 1920, da der syntes at kunne blive økonomisk fordel forbundet med værtsskabet. Den 24. februar havde De Allierede i en ny erklæring bekræftet den nye Ruslandspolitik om påbegyndelsen af handel mellem Rusland og Europa. Ved samme tid havde man også fået kendskab til den bolsjevikkiske reaktion, som for så vidt var positiv, idet rådsregeringen formelt gik ind på tanken om *Centrosjuz* som formidleren af den kommende

⁵¹ Se herom Stephen White, *Labour's Council of Action 1920*. *Journal of Contemporary History* 9 (1974), s. 117.

⁵² Om Litvinovs ophold og virksomhed i Danmark, som jeg i anden sammenhæng skal behandle mere udførligt, se UM. 6.U.224, passim.

⁵³ Foreign Office's ark. (herefter FO) 211/504. Grant Watson t. FO 23.11.1919. Se også FO. 371/6760. N. 3670. »Annual Report for Denmark« (1920).

vareudveksling. Dette gjorde den så meget lettere, som den allerede havde bolsjeviseret den russiske kooperative bevægelses ledelse. Den kooperative bevægelses ikke-bolsjeviske udlandsrepræsentation, *Inocentr*, som fra vestlig side var tiltænkt den ledende rolle, blev ganske udmanøvreret af rådsregeringen, bl. a. ved udnævnelsen af Litvinov til kooperativ chefrepræsentant i udlandet. Den bolsjeviske kommissær kunne hermed føje endnu en titel til sit arsenal af sådanne dækbetegnelser. Samtidig udnævnte rådsregeringen en delegation til forhandling med De Allierede, som formelt bestod af repræsentanter for den kooperative bevægelse, men som reelt var rådsregeringens repræsentanter. Lederen af denne delegation blev kommissær for handel og industri, L. B. Krasin.⁵⁴

Da Storbritannien derfor endnu engang (i marts) henvendte sig til den danske regering — denne gang ikke alene for at få opholdsfristen for Litvinov forlænget, men tillige for at få den danske regering til at acceptere en hel bolsjevisk delegations ankomst til Danmark med henblik på orienterende vareudvekslingsforhandlinger — var den danske regering noget mere imødekommende. Blandt betingelserne for at forlænge Litvinovs opholdstilladelse var dog et krav om lofte fra Litvinov om ikke at drive propaganda, ligesom regeringen »formodede«, at Litvinov ville være rede til at besvare danske henvendelser om spørgsmål vedrørende vareudveksling med Rusland. Et sådant tilsagn afgav Litvinov den 27. marts.⁵⁵ At regeringens imødekommende svar hang sammen med danske erhvervskreddes voksende interesse i om muligt at drage nytte af de sovjetiske repræsentanters tilstedeværelse i Danmark, medgav udenrigsminister Erik Scavenius utilsløret.⁵⁶ I perioden efter Det øverste Råds januar-erklæring havde den danske regering nemlig modtaget en række henvendelser fra danske erhvervsfolk og erhvervsorganisationer, som ønskede oplysninger om vilkårene for at indlede handel med Rusland⁵⁷ for herved at genoptage de udenrigsøkonomiske forbindelser med den store Østersøstat, som de havde måttet indstille i slutningen af 1918.⁵⁸

De pågældende erhvervsfolk og erhvervsorganisationer (Industrirådet og Grosserersocietetet) var allerede i løbet af februar—marts bl. a. via drøftelser med Litvinov begyndt at undersøge mulighederne for en dansk-sovjetisk vareudvekslingsaftale. Med den danske regerings billigelse optog lederen af Industrirådets Eksportbureau, Hjalmar Lange, forhandlinger med Krasin umiddelbart efter dennes og den øvrige sovjetiske delegations ankomst til Danmark den 7. april. Også medlem af Grosserersocietetets Komité og direktør for en af de danske virksomheder med de største interesser i en genoptagelse af de udenrigsøkonomiske forbindelser med Rusland samt finansminister i forretningsministeriet Liebe,

⁵⁴ Udover Šiškin, anf. værk, se herom hos J. Garamvölgyi, *Aus den Anfängen sowjetischer Aussenpolitik*. Köln 1967, passim.

⁵⁵ FO. 211/536. Erik Scavenius t. Grant Watson 19.3.1920.

⁵⁶ Utrikesdepartementets ark., Stockholm (herefter UD). HP. 32. B. Gesandskabet i København t. UD 18.3.1920 (ref. af samtale m. Erik Scavenius).

⁵⁷ Se UM. 6. P. 158, passim.

⁵⁸ Se herom i min artikel, *Oktobrevolutionen og danske erhvervsinteresser i Rusland*. *Historie*, Ny r. X: 2, 1973, s. 185–242.

Hjerl Hansen (Sibirisk Kompagni), indledte forhandlinger med Krasin (og Litvinov) efter den sovjetiske delegations ankomst.⁵⁹

Den danske regering, der havde billiget, ja tilskyndet erhvervsorganisationerne til at optage forhandlinger med den sovjetiske delegation i april 1920, var den provisoriske Friis-regering. Hvad det russiske spørgsmål angår, havde den radikale-socialdemokratiske regerings sidste handling nemlig været den ovenfor omtalte tilladelse til Litvinovs fortsatte ophold samt til Krasin-delegationens ankomst. Endnu før delegationens ankomst var Zahle-regeringen imidlertid trådt tilbage og blevet afløst af forretningsministeriet Liebe den 29. marts. Skønt Liebe-regeringens udenrigsminister, H. Konow, var noget bekymret over at få Krasin-delegationen til Danmark under den truende generalstrejke, og skønt han og departementschef i Udenrigsministeriet, O. C. Scavenius, var enige i det ønskelige i at få udsat delegationens ankomst, lod man alligevel den bolsjevikkiske delegation komme ind i landet, da det viste sig, at det danske gesandtskab i Stockholm allerede havde viseret delegationsmedlemmernes pas.⁶⁰

Hermed var Liebe-regeringens Ruslandspolitik udtømt. Den efterfølgende Friis-regering, som havde departementschef O. C. Scavenius som udenrigsminister, udfoldede større aktivitet på dette felt. Den 17. april opfordrede O. C. Scavenius Krasin (under en samtale der var kommet i stand på Scavenius' initiativ) til at optage forhandlinger om de dansk-sovjetiske forbindelser med de danske erhvervsorganisationer, der netop havde nedsat et særligt Ruslandsudvalg. O. C. Scavenius drog ligeledes omsorg for, at Krasin-delegationen fik sin opholdstilladelse forlænget. Krasins primære ønske bestod i at få etableret en permanent sovjetisk handelsrepræsentation i København, et spørgsmål O. C. Scavenius karakteriserede som »politisk«, hvorfor han ikke mente den provisoriske regering ville træffe nogen endelig beslutning herom.⁶¹ Friis-regeringens mest vidtrækkende skridt i det russiske spørgsmål blev imidlertid en note til de allierede regeringer af 24. april om, at den danske regering ikke længere ville føle sig bundet af det tilsagn om deltagelse i blokaden af det bolsjevikkiske Rusland, som den havde afgivet i efteråret 1919. Erklæringen blev motiveret med en henvisning til, at situationen »i væsentlig Grad« var »forskellig fra den, der forelaa, da Tilsagnet om Afspærring blev afgivet«. Foranstaltninger til en lettelse af samkvemmet mellem Danmark og Rusland forudsås nu at kunne blive påkrævet med kort varsel.⁶² Den umiddelbare anledning til det danske skridt var helt utvivlsomt den

⁵⁹ Industrirådets ark. Erhvervenes Ruslandsudvalg (herefter ERU). »Ang. Handel med Rusland«, div. pap. bl. a. Lange t. Krasin 12.4.1920. Grosserersocietetets Komité's ark. (herefter GSK). Forhandlingsprotokol 1920. UM. 64. Dan. 65. Ref. af samtaler mellem Lange og Krasin 15.4. og 19.4.1920. Hjerl Hansens ark. (herefter HH) (i privateje). Referat af møde i Ruslandsudvalget 27.4.1920 samt div. papirer. Se også H. P. Hjerl Hansen, *Danske Pionerer i Sibirien*. 1949, s. 298 ff.

⁶⁰ Admiral Henri Kohows erindringer bd. 2, ved Tage Kaarsted. Aarhus 1967, s. 194 og 204.

⁶¹ FO. 211/521. Grant Watson t. Curzon 17.4.1920. FO. 371/4054. 193400. Grant Watson t. FO 22.4.1920. UM. 64. Dan. 65. Clan t. Herluf Zahle 29.4.1920; notat af W. B.[orberg] 20.4.1920. UD. HP. 32. B. Svenske gesandtskab i København t. UD 11.4., 15.4. og 17.4.1920.

⁶² UM. 64. Dan. 65. UM t. gesandtskaberne i Paris og London 24.4.1920. UM. 6. P. 158. Bernhoft (Paris) t. UM 27.4.1920 med bilag.

svenske regerings tilsvarende note af 21. april.⁶³ Det er ligeledes givet, at de foranstaltninger, Udenrigsministeriet havde i tankerne, havde forbindelse med de bestræbelser, erhvervsorganisationerne på Udenrigsministeriets tilskyndelse netop havde påbegyndt.

Disse bestræbelser løb imidlertid just ved denne tid ind i uforudsete vanskeligheder. Under forhandlingerne med Krasin havde denne orienteret Lange fra Industrirådet om, at man fra sovjetisk side også forhandlede med medlem af Industrirådet, Martin Abrahamson, om oprettelse af et Clearing House i København. Ifølge Krasin havde Abrahamson under Clearing House-forhandlingerne stillet krav om sovjetiske indrømmelser vedrørende danske erstatningskrav på Rusland, krav som rådsregeringen (stadig ifølge Krasin) ikke ville opfylde.⁶⁴ Den 23. april blev der dog underskrevet en overenskomst med bl. a. Krasin og Abrahamson som kontrahenter. Umiddelbart efter underskrivelsen modtog Udenrigsministeriet en skrivelse herom fra TKs direktør, Harald Plum. I skrивelsen, der som bilag havde en kopi af overenskomsten, hed det, at Udenrigsministeriet ville få officiel meddelelse om sagen fra Industrirådets og Grossererersocietetets Komité.⁶⁵ I en fortrolig, samtidig redegørelse skrev departementschef i Udenrigsministeriet, Clan, at Clearing House-overenskomsten havde medført, at erhvervsorganisationernes forhandlinger med Krasin ikke var blevet videreført. Årsagen var, at de abrahamsonske forhandlinger var af langt videregående art end dem, erhvervsorganisationerne (med regeringens billigelse) havde tænkt sig. Om selve Clearing House-projektet skrev Clan, at det hele jo så »ret fantastisk ud«, og at kun tiden ville vise, om det blev til noget stort eller ingenting. I øvrigt måtte Udenrigsministeriet anse Abrahamsons forhandlinger — påbegyndt »formentlig paa Dir. Plums Foranledning« — som ministeriet uvedkommende.⁶⁶

Clearing House-overenskomsten skyldtes ganske rigtigt Harald Plum, sådan som Clan formodede. Lige siden etableringen af det bolsjevikkiske regime i Rusland havde lederen af TK med de store russiske interesser tumlet med planer om at redde selskabets værdier og med projekter om bolsjevismens tilintetgørelse. Efter i 1919 at have satset på en militær nedkæmpning af det bolsjevikkiske regime var Harald Plum imidlertid omkring årsskiftet 1919—1920 kommet til den opfattelse, at man måtte afvente bolsjevismens selvdestruktion og i mellemtiden forberede en »rent borgerlig, administrativ Tilbagevinding af Rusland for Civilisationen«.⁶⁷ Dette mål skulle nås ved et omfattende hjælpe- og rekonstruktionsprogram og ved en centralisering af »de Kræfter, der vil . . . skabe Mulighed for et Handelssamkvem paa en sund og legitim Basis«. Midlet hertil skulle være en international sammenslutning af de ledende vestlige finans- og handelsinteresser. Som russisk instrument skulle anvendes den ikke-bolsjevikkiske, russiske koopera-

⁶³ UD. HP. 32. B. Det svenske gesandtskab i København t. UD 21.4.1920; PM dat. 23.4.1920.

⁶⁴ UM. 64. Dan. 65. Ref. af Langes samtaler m. Krasin 19.4.1920.

⁶⁵ UM. 64. Dan. 65. Harald Plum t. Clan 23.4.1920 m. bilag.

⁶⁶ UM. 64. Dan. 65. Clan t. Herluf Zahle 29.4.1920.

⁶⁷ Harald Plum, Dagbogsblade bd. 3, 1929, s. 164.

tive organisation.⁶⁸ I selve Danmark oprettede Harald Plum til dette formål først en *International Russisk Liga* (1919), senere *The International Russian Relief Committee* (IRRC) og til sidst *The International Russian Relief & Reconstruction Committee* (IRRRRC). Igennem hele året 1919 og det meste af 1920 forsøgte disse komiteer — der i virkeligheden var den samme gruppe mænd under vekslende betegnelser — at vinde tilslutning til forskellige projekter til bolsjevismens overvindelse. De ledende i den danske gruppe var — foruden Harald Plum selv — dennes fætter, Erik Plum (direktør i det med TK forbundne Russisk Handelskompagni), Martin Abrahamson (medlem af TKs bestyrelse), Chr. F. Haxthausen (ritmester og i 1918 udsendt dansk generalkonsul i Moskva), Harald Scavenius (fhv. gesandt i Petrograd) og A. Martensen-Larsen (advokat og Harald Plums juridiske rådgiver).

I januar 1920 blev der oprettet en dansk støttekomité med professor Troels-Lund som ærespræsident; blandt andre medlemmer kan nævnes Henri Konow, H. P. Prior og Emil Harboe. Fælles for flertallet af medlemmerne var deres tilknytning til Transatlantisk-koncernen. Undtagelser fra denne regel var Carl Holbek (medlem af bestyrelsen for Sibirisk Kompagni) og C. F. Maegaard (medlem af ØKs bestyrelse). Ved denne tid havde man tillige forbindelser til kredse i Frankrig, Storbritannien og USA. Ved hjælp af støtte fra den danske regering håbede man i begyndelsen af 1920 på snart at kunne få etableret en virkelig, velorganiseret international organisation til løsning af det russiske spørgsmål.⁶⁹ Trods ihærdige bestræbelser herpå igennem det meste af året 1920 lykkedes dette dog aldrig. IRRRC forblev en komité med snæver tilknytning til TK, og kun på papiret og i Harald Plums fantasier var der tale om en verdensomspændende organisation til løsning af det russiske spørgsmål, ledet fra direktionskontoret i TKs palæ i Bredgade i København. Følgende knusende dom over det plumske projekt blev i marts 1920 fældet af oberst V. O. J. Philipsen, chef for Dansk Røde Kors' Centralbureau, som i årets første tre måneder forgæves havde forsøgt at få dannet en egentlig, repræsentativ amerikansk komité under IRRRC: Hele »det Fundament paa hvilket jeg . . . arbejdede — Tilstedeværelsen af en fransk og engelsk Komité, Sympati fra engelsk og fransk Regering, og de Cooperatives stærke Stilling i Rusland og disses Ønske om at samarbejde med en stærk international Organisation som vor, eksisterer altsaa ikke, . . .«.⁷⁰

Philipsen var i øvrigt ikke den transatlantiske gruppes eneste udsending ved denne tid: Harald Scavenius foretog rejser til Paris og London; Haxthausen forsøgte at komme til Moskva, men vendte om i Berlin da Krasin-delegationen på dette tidspunkt havde forladt Rusland; Folmer Hansen — tidligere ved Dansk Røde Kors' Ruslandsmission — virkede i London; og Erik Plum — ledsaget af den

⁶⁸ V. O. J. Philipsens ark. (i privateje) (herefter PH). Udat. program for The International Russian Relief Committee (IRRC). C. Haxthausens ark. (i privateje) (herefter HX). Ref. af stiftende møde i den danske komité under IRRC 14.1.1920. Se også IRRCs engelsksprogede program i FO. 371/4046.170496.

⁶⁹ HX. Diverse materiale vedr. IRRC og IRRRC. UM. 6. U. 249. Diverse materiale. Plum, Dagbogsblade bd. 3, passim.

⁷⁰ PH. Philipsen til IRRRC 10.3.1920. Se også FOs vurdering: »yderst ambitiøst« men »ikke særligt overbevisende«, FO. 371/4946.170496. Diverse notater.

tidligere præsident for det ikke-bolsjevikiske Russisk Røde Kors — var i USA bl. a. for at bistå Philipsen. Hertil kom forhandlinger med den emigrantrussiske kooperative organisation, *Inocentr*, hvis leder kom til København.⁷¹ I selve Danmark søgte gruppen at bearbejde den offentlige mening, dels ved udtalelser og interviews til pressen, dels ved udsendelse af pressemeddelelser fra gruppens eget pressebureau, *Information-Department*, under ledelse af Henning Hergel, tidligere Udenrigsministeriets Pressebureau. Man sigtede især på at få *Politiken* og *Socialdemokraten* »drejet hen i den Retning, vi ønsker«,⁷² et forehavende der til fulde lykkedes. I skærende kontrast til gruppens fiaskoer i realiteternes verden stod således de skintriumfer, man opnåede i form af den københavnske presses ukritiske stillen sig til disposition for IRRRCs ofte helt vildledende meddelelser.⁷³

Da De Allieredes initiativ i januar 1920 som en af sine følger fik Krasin-delegationens ophold i København på vejen til London, besluttede den danske gruppe omkring Transatlantisk Kompagni at udnytte denne uventede mulighed. Selv om Krasin-delegationen var forklædt som en kooperativ mission, var alle — også Plum-folkene — klar over, at den repræsenterede regeringen i Moskva. Når man alligevel var rede til at indlede forhandlinger og afslutte en overenskomst med det bolsjevikiske regime, skyldtes det flere ting. For det første havde De Allierede selv med den kooperative fiktion besluttet at indlede forhandlinger med bolsjevikkerne, en storpolitisk realitet man måtte respektere; for det andet havde den ikke-bolsjevikiske kooperative ledelse vist sig at være helt magtesløs, og det bolsjevikiske regime var derfor for tiden den eneste organiserede politiske kraft i Rusland; for det tredje anså man bolsjevikernes situation på blot lidt længere sigt for helt håbløs; og for det fjerde var det udtrykkeligt hensigten via en overenskomst med bolsjevikkerne at tvinge disse til indrømmelser, som ville fremskynde deres regimes forventede, uundgåelige sammenbrud. Man tilsigtede fra den danske gruppes side en centralisering af de interesserede økonomiske faktorer i Vesten, således at man »med fornøden Kraft . . . kunne diktere sine Betingelser og derigennem sikre sig mod at blive spillet ud mod hinanden af Machiavellierne i Moskva«. ⁷⁴ Der skulle skabes en enhedsfront eller — som Harald Scavenius udtrykte det — én international organisation omfattende alle kapitalister med interesser i Rusland. Det var slet ikke handel og vareudveksling, der var det primære for den danske gruppe; ja, man anså slet ikke en sådan for mulig på grund af det kaos og sammenbrud af den russiske økonomi, bolsjevikernes regime havde forvoldt. Det gjaldt i stedet om at tvinge rådsregeringen til at anerkende den private ejendomsret, herunder at tilbagegive udenlandske ejendomsbesiddere deres nationaliserede ejendom.⁷⁵ Ifølge Harald Plum skulle overens-

⁷¹ HX. Div. materiale.

⁷² PH. Haxthausen til Philipsen 27.1.1920.

⁷³ Se f. eks. 'Politikens' stort opsatte interview med Harald Plum 26.1.1920: »En Verdensorganisation til Ruslands Genrejsning. Betydningsfulde Udtalelser af Chefen for The Transatlantic Company«.

⁷⁴ HX. Udat. redegørelse fra beg. af marts 1920.

⁷⁵ Se *Bjulleten*' NKID no. 14, s. 18 (29.5.1920) ifølge hvilken 'New York Times' den 25.2.1920 bragte et interview med Harald Scavenius til APs korrespondent i Danmark. Se også Harald Scavenius' udtalelse til 'Nationaltidende' 27.2.1920.

komsten med Krasin som repræsentant for de »rene Slyngler«, der (endnu) stod for styret i Moskva, danne grundlag for »hele den Ordning, der tilvejebringes mellem Rusland og den øvrige Verden«, det »Kæmpeproblem, som Verdens Fremtid kan komme til at bero paa«. Der var tale om »et foreløbigt Kompromis paa et Omraade, hvor i Længden intet Kompromis er muligt«, »et virkeligt praktisk og konkret Forslag, som Indledning til Løsning af det russiske Spørgsmaal, der truer Verden med Undergang«.⁷⁶

Da Haxthausen efter Clearing House-overenskomstens underskrivelse var i udlandet for at vinde tilslutning til projektet, understregede han, at det tilsigtede dannelsen af en »Ring fra Verdens Side«, som skulle være så stærk, at intet af betydning ville kunne ske i det russiske spørgsmål uden om denne ring. Ringen skulle have sin forankring i den internationale finans-, handels- og industriverden og skulle i kraft af sin styrke og sit monopol »paatvinge Sovjet sin Vilie og sine Forordninger«, når det hærgede og sammenbrudte Rusland skulle genopbygges ved hjælp af storstilet vestlig udviklingshjælp.⁷⁷

Disse drømme gik dog aldrig i opfyldelse; den pågældende ring kom aldrig ud over skitsen på Harald Plums og IRRRCs papir. Hovedårsagen hertil var (som også Birck vidste), at man ikke kunne overbevise den internationale finansverden om det danske projekts fortræffelighed. I ugerne efter overenskomstens underskrivelse afslørede Clearing House-projektet sig nemlig som det gigantiske blufnummer, som i det mindste Harald Plum og hans nærmeststående hele tiden må have været klar over det var.

Selve den famøse overenskomst af 23. april 1920 blev indgået mellem Krasin som repræsentant for Centrosojuz og Abrahamson og Carl Holbek som repræsentanter for »danske industrielle og kommercielle interesser«. I virkeligheden repræsenterede Krasin som sagt rådsregeringen, mens Abrahamson repræsenterede IRRRC, d.v.s. Plum-gruppen. Holbek viste sig intet som helst at repræsentere. Den aldrende meddirektør i Sibirisk Kompagni (og Erik Plums svigerfar) var af Harald Plum og Abrahamson blevet presset til at underskrive under foregivende af, at Hjerl Hansen — som hævdedes at være i udlandet — var indforstået hermed.⁷⁸ Ifølge overenskomstens første del skulle Abrahamson og Holbek søge oprettet et Clearing House, der med støtte fra danske handelskredse skulle beskæftige sig med russisk udenrigshandel. Sammen med Krasin forpligtede de danske underskrivere sig til at få etableret de nødvendige forhandlinger mellem Industrirådet og Grosserersocietetets Komité på den ene side og Udenrigskommisariatet i Moskva på den anden side med henblik på at søge opnået en rimelig ordning for tab og skade lidt af såvel danske som russiske virksomheder. Endelig skulle underskriverne arbejde for at få oprettet handels- og industrirepræsentationer i hhv. Rusland og Danmark. Endelig skulle Krasin »gøre sit yderste« for at skabe tillid mellem den danske forretningsverden og de relevante russiske organisationer og myndigheder.

⁷⁶ H. Plum, Dagbogsblade bd. 3, s. 203 og 221–224, hhv. d. 16.3., 19.4. og 30.4.1920.

⁷⁷ HX. Haxthausen til IRRRC 11.5.1920. Se kopi til UM. 64. Dan. 65.

⁷⁸ HH. Korrespondance mellem Hjerl Hansen, Holbek og Abrahamson efter overenskomstens underskrivelse.

I aftalekompleksets anden del udvidedes sigtet; for at hindre udenlandske kræfter i at modsætte sig den påtænkte vareudveksling mellem Rusland og omverdenen med Danmark som formidler skulle Krasin bestræbe sig på at opnå rådsregeringens samtykke til, at der kunne indledes forhandlinger på gensidig basis om kompensation for udenlandske erstatningskrav på Rusland. Med samme formål for øje skulle Abrahamson og Holbek tage skridt til at få organiseret en international konference i København inden den 20. maj til drøftelse af erstatningsspørgsmålet. Hvis det ikke lykkedes at få sådanne arrangementer i stand, skulle begge parter være løst fra deres forpligtelser.⁷⁹

Som man vil se, bestod hele aftalekomplekset af lutter »løfteparagraffer«: de to parter lovede hinanden at *forsøge* at få forskellige ting virkeliggjort; danskerne skulle forsøge at få hhv. de danske erhvervsorganisationer og repræsentanter for udenlandske fordringshavere involveret i bestræbelser på at få de udenrigsøkonomiske forbindelser mellem det bolsjevikiske Rusland og omverdenen etableret; Krasin skulle forsøge at få sin regerings samtykke til at indlede forhandlinger om erstatningsspørgsmålet på nærmere angivne betingelser. *Der var ingen som helst konkrete tilsagn om faktisk erstatning for nationaliseret ejendom.* At optage forhandlinger om erstatningsspørgsmålet på gensidig basis havde rådsregeringen i øvrigt erklæret sig rede til for længst, heri var der intet nyt.

Forhandlingerne mellem Abrahamson og Krasin var blevet ført i dybeste fortrolighed og uden orientering af hverken IRRRCs danske støttekomité eller den danske gruppes kontakter i udlandet. Da nyheden om overenskomsten imidlertid blev afsløret af *Berlingske Tidende* den 24. april, iværksatte Plum-gruppen en omfattende propaganda- og vildledningskampagne over for offentligheden, de danske erhvervsorganisationer og de formentlig interesserede kredse i udlandet. Via *Ritzau* udsendtes samme dag en pressemeddelelse om, at »Hovedlinierne for en Genoptagelse af Handelen med Rusland« var blevet aftalt, at et internationalt Clearing House med hovedsæde i København skulle formidle denne handel, og at en international konference i København i slutningen af maj skulle drøfte de nærmere enkeltheder i forbindelse hermed.⁸⁰ Umiddelbart herefter udtalte Harald Plum, Abrahamson, Haxthausen og Martensen-Larsen sig til de førende hovedstadsblade, der under overskrifter som »I Kjøbenhavn organiseres Handelen med Rusland« og »Verdens Erstatningskrav paa Rusland er afgjort i Kjøbenhavn« kritikløst videregav Plum-folkenes udtalelser samt gruppens *Information-Departements* præfabrikerede kommentarer. I *Socialdemokraten* kunne man således læse Harald Plums erklæringer om, at Clearing House-overenskomsten indeholdt »afgørende Bestemmelser« om erstatningsspørgsmålet, og at den i »virkelig Forstand« var international, idet den var baseret på forhandlinger med ledende personer i udlandet og i nøje overensstemmelse med De Allieredes og USAs politik i det russiske spørgsmål.⁸¹ Hvad den danske side angik, hed det

⁷⁹ Overenskomstens ordlyd findes hos Erik Plum, *Russisk Handelskompagni*, s. 103–107.

⁸⁰ Den pågældende pressemeddelelse blev offentliggjort af talrige danske og udenlandske aviser.

⁸¹ *Socialdemokraten* 30.4.1920. Se i øvrigt *Socialdemokraten*, *Politiken*, *Berlingske Tiden*de og *Nationaltidende* fra 24. april 1920 og fremefter.

i flere af de inspirerede artikler, at dansk handel og industri havde al grund til at være tilfreds med Abrahamsons initiativ, og at de danske erhvervsorganisationer »naturligvis« ville tiltræde projektet. Den 2. maj offentliggjorde en række aviser en *Ritzau*-meddelelse om, at en komité med betegnelsen *The Danish Committee for the Resumption of Trade Relations With Russia* og bestående af »ledende Personligheder fra dansk Handel, Industri og Skibsfart samt Finansvæsen« havde påtaget sig at organisere den internationale konference i København i slutningen af maj. Det eneste nye i denne komité var navnet, idet dens medlemmer var identiske med den i januar oprettede støttekomité.

En ting var imidlertid den københavnske presses godtroenhed og naivitet, noget ganske andet var virkelighedens verden. Over for erhvervsorganisationernes Ruslandsudvalg hævdede Plum-gruppen, at den internationale konferences afholdelse allerede var »ordnet med de forskellige Regeringer«. ⁸² Men de pågældende organisationer lod sig ikke uden videre overbevise og ønskede først at tage endelig stilling til projektet, når den internationale konference viste sig at være en realitet. Flere af Ruslandsudvalgets medlemmer kendte af egen erfaring de plumske metoder: »man har tumlet med os uden at spørge os«, var således Hjerl Hansens opfattelse, og han ønskede ikke erhvervsorganisationerne spændt for det plumske projekt. H. P. Prior kunne berette om, hvorledes han — der var handelsminister i Friis-regeringen — og hans ministerkolleger med stigende forbavselse havde erfaret om Abrahamsons forhandlinger med Krasin. ⁸³ Prior, der på dette tidspunkt var fungerende formand for Industrirådet, medlem af Transatlantisk Kompagnis bestyrelse og Landmandsbankens bankråd samt medlem af den danske støttekomité for IRRRC, der var blevet dannet i januar 1920, følte sig endog foranlediget til offentligt at protestere imod Plum-gruppens vildledningskampagne: Han understregede, at det ikke var korrekt, at Industrirådet havde deltaget i forhandlingerne med Krasin, og at han heller ikke selv var medlem af den nye komité »under dens nuværende Form«. ⁸⁴

Bedre gik det ikke med forsøgene på at opnå støtte fra andre betydende faktorer i det danske samfund. For over for offentligheden at give det udseende af, at et så solidt selskab som ØK stod bag Clearing House-projektet, benyttede Plum-gruppen en taktik, der til forveksling lignede den, man havde brugt over for Holbek fra Sibirisk Kompagni. Ved at hævde at H. N. Andersen — der befandt sig i udlandet — så på sagen med sympati, lykkedes det at få medlem af ØKs bestyrelse, C. F. Maegaard, til som repræsentant for ØK at skrive sig på listen over medlemmer i den »nye« komité bag Clearing House-projektet. Så snart denne forudsætning var blevet afsløret som falsk, udtrådte Maegaard af støttekomiteen. ⁸⁵ End ikke Transatlantisk Kompagnis egen bestyrelsesformand, Emil Glückstadt, lykkedes det Plum-gruppen at få til at støtte projektet. Glückstadt, der ikke havde været i Danmark under de afgørende forhandlinger med Krasin, kritiserede kraf-

⁸² HH. Referat af møde i Ruslandsudvalget 27.4.1920.

⁸³ HH. Referat af møde i Ruslandsudvalget 27.4.1920.

⁸⁴ Berlingske Tidende 4.5.1920.

⁸⁵ *Bircks beretning*. H. N. Andersen t. Glückstadt 3.5.1920.

tigt Harald Plum for de misliebige metoder, han havde taget i anvendelse: at lade H. P. Prior figurere på støttekomiteens liste som medlem af Landmandsbankens bankråd var ifølge Glückstadt såvel et misbrug af bankens navn som udtryk for et falsum over for offentligheden.⁸⁶ Bedre blev det ikke af, at Harald Plum som reaktion herpå hævdede, at Industrirådet havde givet projektet sin tilslutning, en direkte usandhed, som Glückstadt ikke kan have haft svært ved at afsløre.⁸⁷

Fiaskoen med hensyn til at vinde tilslutning i udlandet var om muligt endnu større. Gruppens metoder lå i øvrigt helt på linie med de i Danmark anvendte: til briterne sagde man, at projektet nød støtte fra »prominente hollandske og svenske kredse«, mens man over for franskmændene påstod, at både USA, Storbritannien, Italien og de neutrale stater ville sende »meget prominente Finans- og Handelsfolk« til den påkrævede konference i København.⁸⁸ Alt dette var naturligvis ganske urigtigt; trods en hektisk rejseaktivitet efter overenskomstens indgåelse (der blev forhandlet med tyske, franske, britiske, hollandske, belgiske, norske, svenske, schweiziske og amerikanske repræsentanter) opnåede man ikke tilsgavn fra en eneste udenlandsk repræsentant for den internationale finans. Den ængstelse, et af Plum-gruppens medlemmer i et af de mere sobre øjeblikke gav udtryk for: at projektets grundlag var så skrøbeligt, at man risikerede, at det hele blev en kæmpefiasko, var velanbragt.⁸⁹ De amerikanske finansfolk, som man først og fremmest var ivrige efter at få tilslutning fra, krævede konkrete oplysninger om projektets grundlag og var ikke til sinds at lade sig nøje med den danske gruppes almindeligheder om, at grundlaget for en international konference var i »perfekt orden«. Den amerikanske chargé d'affaires i Danmark — der virkede som mellemmand mellem Plum-gruppen og amerikanerne, og som man havde bibragt den opfattelse, at det var Industrirådets og Grosserersocietetets Komité, der stod bag Clearing House-projektet — havde allerede i begyndelsen af maj gennemskuet det danske blufnummer.⁹⁰

Der er i øvrigt ingen grund til her at forfølge det plumske projekts videre vanskæbne, indtil Harald Plums bemærkelsesværdige karriere som leder af Transatlantisk Kompagni reelt ophørte i slutningen af 1920. Afslutningsvis skal der gives et kort rids af Venstregeringens Ruslandspolitik, herunder udenrigsminister Harald Scavenius' holdning til Clearing House-projektet.

Harald Scavenius, der fra det tidlige forår 1919 og frem til overtagelsen af udenrigsministerposten i maj 1920 var tilknyttet Plum-gruppen, betragtede Clearing House-projektet og ideerne bag det som et godt udgangspunkt både for en løsning af det russiske spørgsmål på længere sigt og for en øjeblikkelig genåbning

⁸⁶ Sst. Glückstadt t. Harald Plum udat.

⁸⁷ Bankkommissionens ark. Pk. 25. Harald Plum t. Glückstadt 5.5. og 7.5.1920; Harald Plums redegørelse af 20.9.1923.

⁸⁸ FO. 211/521. Gall t. Grant Watson 28.4.1920. UM. 64. Dan. 65. Skrivelse til den franske komité under IRRRC udat.

⁸⁹ HX. Haxthausen t. IRRRC 11.5.1920.

⁹⁰ National Archives. State Department. 661/5916/10, 12, 13, 14 og 17. Diverse korrespondance.

af de dansk-russiske forbindelser. Allerede i februar 1920 havde han offentligt slået til lyd for, at man nu i Danmark måtte indlede forhandlinger med bolsjevikkerne. Han opfordrede i den forbindelse de danske erhvervsorganisationer til snarest at tage spørgsmålet om handelsforbindelsen med Rusland op.⁹¹ Han synes ikke at have været direkte involveret i forhandlingerne med Krasin, men blev som udenrigsminister holdt orienteret om projektets udvikling.⁹² Han ivrede ikke mindst for, at erhvervsorganisationerne fortsatte de i april indledte forhandlinger med Krasin, hvorved jo også en af Clearing House-projektets forudsætninger ville blive opfyldt. En af hans allerførste handlinger som udenrigsminister bestod i øvrigt i at forsikre den britiske regering om, at Venstreregeringen ville vedstå de tidligere danske regerings tilsagn om Litvinovs og Krasins ophold i Danmark.⁹³ Før ikke at sætte muligheden for et arrangement med Rusland over styr gik han ind for Litvinovs fortsatte tilstedeværelse og afviste beskyldninger i pressen om, at den sovjetiske kommissær havde drevet politisk propaganda under sit ophold i Danmark.⁹⁴ Også i forhold til erhvervsorganisationerne fortsatte Venstreregeringen forgængernes Ruslandspolitik. Den principielle holdning kom til udtryk i Udenrigsministeriets skrivelse til Industrirådet den 31. maj, hvori regeringen udtrykkeligt knyttede til ved Friis-regeringens beslutning om ikke længere at føle sig bundet af den radikale regerings blokadetilsagn fra 1919. De betingelser, regeringen stillede for etableringen af en sovjetisk handelsrepræsentation i Danmark, var helt identiske med dem, der lå til grund for den svensk-sovjetiske overenskomst af 19. maj 1920 og dermed acceptable for rådsregeringen.⁹⁵ Såvel formanden som næstformanden for Erhvervenes Ruslandsudvalg gav da også udtryk for deres fulde tilfredshed med Venstreregeringens og Harald Scavenius' Ruslandspolitik: der havde ikke været nogen forskel på, om udenrigsministeren hed Erik eller Harald Scavenius. Og med fuld tilslutning fra erhvervsorganisationerne kunne Scavenius i september 1920 erklære: »Der er ikke ét Punkt, jeg ikke er enig med Erhvervene om vedrørende Rusland«.⁹⁶

Da en af hovedpersonerne i erhvervsorganisationernes Ruslandspolitik, Hjerl Hansen, i foråret og sommeren 1921 på møder i Erhvervenes Ruslandsudvalg omtalte årsagerne til, at Danmark ikke i 1920 havde fået et arrangement vedrørende Ruslandshandelen i stand, pegede han dels på Plum-gruppens initiativ, der havde virket forstyrrende på erhvervsorganisationernes egen virksomhed i det russiske spørgsmål; dels på de mange betænkeligheder, der havde fået organisationerne til at føre en henholdende politik (propagandafrygt, den ringe udsigt til handel,

⁹¹ Nationaltidende 27.2.1920.

⁹² HX. Hergel t. Haxthausen 14.5.1920.

⁹³ FO. 371/6760. N. 3670. »Annual Report« (1920). FO. 211/523. Grant Watson til FO 5.5.1920.

⁹⁴ HX. Hergel t. Haxthausen 14.5.1920. FO. 211/523. Grant Watson t. Curzon 11.5. og 15.5.1920.

⁹⁵ ERU. »Ang. Handel m. Rusl.« UM til Industrirådet 31.5.1920. Skrivelsen er trykt i UMs gråbog 'Dansk-Russiske Forhandlinger 1920-21 om en Handelsoverenskomst', 1922, s. 30-35.

⁹⁶ UM. 3. E. 68 A og B. I. Referat og resumé af møde i kommissionen til omordning af udenrigsstyrelsen 2.9.1920.

frygt for at blive benyttet af russerne i et større taktisk spil over for Storbritannien). Harald Scavenius' politik omtalte han positivt.⁹⁷

Det var først senere, forestillingerne om Venstre-regeringens og specielt Harald Scavenius' fordærvelige rolle i 1920 helt ubegrundet dukkede op hos Erhvervenes Ruslandsudvalg.⁹⁸

Sammenfatning

Den politiske krise i Danmark i foråret 1920, som i tid faldt sammen med etableringen af kontakter mellem repræsentanter for rådsregeringen og forskellige danske kredse og organisationer, havde hverken i sit udspring, forløb eller sine konsekvenser noget med det russiske spørgsmål at gøre. Hverken den officielle, den officieuse eller den private danske Ruslandspolitik blev ændret som følge af den politiske krise og det påfølgende skift i det politiske styrkeforhold. De vekslende regeringer førte den principielt samme Ruslandspolitik i lige og direkte forlængelse af forgængernes. Såvel erhvervsorganisationerne som Plum-gruppen og andre kunne uhindret af nogen dansk regering søge deres politik realiseret. Når Clearing House-projektet led fiasko, skyldtes det helt overvejende den manglende internationale støtte. Hertil kom, at der var tale om en art overrumplingsforsøg fra Plum-gruppens side, der ved hjælp af misliebige metoder søgte at binde erhvervsorganisationerne til et projekt, i hvis udformning de ikke havde haft lod eller del, og hvis sigte de ikke kendte. Selvom Plum-gruppens projekt havde været solidt og havde nydt såvel hjemlig som international støtte (hvad det ikke gjorde); og selv om H. N. Andersen havde saboteret dette projekt (hvad han ikke gjorde); da ville ironisk nok ØKs leder »objektivt« have optrådt til støtte for det bolsjeviskiske Rusland, hvis tilintetgørelse Clearing House-projektet netop sigtede.

Forestillingerne om Påskekrisen som et af H. N. Andersen iværksat kup med det formål at sabotere Clearing House-overenskomsten for herved at underminere Transatlantisk Kompagnis (og Landmandsbankens) position må afvises. Ikke alene er der aldrig blevet fremført en sammenhængende, modsigelsesfri og dokumenteret argumentation herfor; og ikke alene taler intet af det samtidige materiale til gunst for en sådan formodning; men hele det faktiske forløb omkring Plum-gruppens Ruslandspolitik modsiger denne version, der må betegnes som en myte. Myten, der opstod i miljøet omkring Det Ny Studentersamfund og Danmarks kommunistiske Parti i forbindelse med Landmandsbankens (og TKs) sammenbrud, er stærkt præget af Plum-gruppens bestræbelser på at vælte skylden for egen fiasko over på andre, selv om dette forhold søgtes skjult. Hvad angår de formodede hovedkilder til Påskekrise-Ruslandspolitik myten: Bircks beretning og den »ret videnskabelige« artikel, som Det Ny Studentersamfund offentliggjorde i 1923, bygger den første ganske vist på autentisk materiale, men indeholder intet til støtte for de sensationelle påstande. Den sidste, der foregiver at bringe dokumentation for disse påstande, er til gengæld et falsum. Det er en afgørende pointe

⁹⁷ Landbrugsrådets ark. 7. K. 7. »Erhvervenes Ruslandsudvalg«. Optegnelser fra møde i ERU 18.4.1921. HH. Referater af møder i ERU 18.4. og 2.6.1921.

⁹⁸ Dette spørgsmål har jeg udførligt behandlet i den i note 49 omtalte afhandling.

i forbindelse med hele mytens tilblivelse og overlevering op til idag, at hvis blot en af mytens mange bærere havde udvist et minimum af kritisk sans og/eller havde haft kendskab til de påberåbte, formodede hovedkilder — kilder der har været frit tilgængelige siden 1923 — ville dette forhold for længst være kommet for en dag.

Hvor pseudovidenskabens og den degenererede historieforsknings repræsentanter befinder sig, skulle herefter ikke være vanskeligt at se. Og den kulegravning af spørgsmålet, som blev efterlyst, har kompromitteret helt andre ting, end mytemagerne forventede: nemlig disses egen, ukritiske pseudovidenskabelighed.

Summary

THE EASTER-CRISIS AND THE DANISH-RUSSIAN RELATIONS IN 1920

According to Tage Kaarsted's basic study (*Påskekrisen 1920*, Århus 1968) the Easter-crisis 1920 - a political crisis following the dismissal by king Christian X of the Liberal-Labour cabinet - was provoked by Conservative-Nationalist circles considering C. Th. Zahle's cabinet an obstacle to the regaining of the territories ceded to Prussia in 1864. Another motive was resentment against the government's politics of economic interference. Kaarsted stresses the influence exerted by H. N. Andersen (director of the East-Asiatic Company, ØK) as a royal councillor; without ruling out the possibility that Andersen aimed at the removal of the cabinet for general economic reasons, he is inclined to consider his motives primarily political.

In recent years a fundamentally different view upon the background and substance of the Easter-crisis has, however, been adduced by Non-historians. According to this interpretation, labelling itself Marxist-Leninist or Materialist - H. N. Andersen staged the fall of the Zahle-cabinet in order to sabotage an agreement with USSR, which might have saved the rival of ØK, The Transatlantic Company and its financial support, *Landmandsbanken* (The Agriculturers' Bank) from economic collapse. This version of the Easter-crisis pleads a so-called secret report (drawn up by a Public commission of inquiry), illegally come into the possession of and printed by a Communist Students' association.

While, virtually, this report contains nothing about the Easter-crisis, a sensational article published in a weekly, issued by the Students' association, certainly does: it accounts for H. N. Andersen's conspiracy with i.a. the king and the Russian empress-dowager. This article, pretentively drawing upon confidential information from the Public commission of inquiry, is, however, a fraud compiled by veiled quotations from a recent book on the Transatlantic Company, by trivial pieces of information, and - as to the sensational unmasking - by completely unsubstantiated statements and guesses. Nevertheless, this forgery has steadily been invoked in support of an allegedly 'critical' interpretation of the Easter-crisis, and, even, assumed the stamp of myth, to which several fictive elements have subsequently been added. The distinctive feature of several of its transmitters is ignorance of the contents of the secret report, and of all of them, that a combination of elementary unacquaintance with the events, which they pretend to account for, and lack of critical sense has prevented them from a real critical analysis of the sources available on the Easter-crisis and the relations to USSR in 1920, investigated in the second part of this paper.